

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för ABM
Biblioteks- och informationsvetenskap

Erotisk och pornografisk skönlitteratur på svenska folkbibliotek

Sanna Barsk

Magisteruppsats, 20 poäng, vt 2007
Institutionen för ABM
Handledare: Kerstin Rydbeck

Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 336

ISSN 1650-4267

1. Inledning	4
2. Forskningsöversikt.....	6
3. Teoretiska utgångspunkter och frågeställningar	13
Begreppsdiskussion	13
Gayle Rubin: En radikal teori om sex	19
Min definition	23
Frågeställningar.....	25
4. Källmaterial och metod	26
5. Undersökningsdel.....	29
Erotik eller pornografi?	29
Gunnar Blå: Den tredje system	29
Pat Califia: Machoslampor	30
Kärlek	31
Daniel Möller: Skulle kunna röra dig	32
Närstrid: Vanessa.....	33
Pauline Réage: Berättelsen om O	34
Markis de Sade: Filosofin i sängkammaren.....	35
Anastasia Wahl: Den vidrige	36
Recensioner	37
Gunnar Blå: Den tredje system	37
Pat Califia: Machoslampor	38
Kärlek	39
Daniel Möller: Skulle kunna röra dig	39
Närstrid: Vanessa.....	40
Pauline Réage: Berättelsen om O	41
Markis de Sade: Filosofin i sängkammaren.....	42
Anastasia Wahl: Den vidrige	43
Sammanfattning	44
BURK-sökning.....	46
Minienkät	48
Intervjuer	52
Presentation av informanterna	52
Inköpsprocessen.....	54
Inköspolicy och inköpskriterier	54
Kvalitetsbegreppet	55
Litteratur som inte skulle köpas in under några omständigheter	55
Inköpsförslag	56
Hotfulla eller otrevliga låntagare.....	56
Försök till censur	56
Inköp av erotisk litteratur.....	57
Hyllplacering	62
Diskussioner i kollegiet	62
Hör erotik hemma på folkbiblioteket?	63
Efterfrågan på erotisk och pornografisk litteratur	63
Sammanfattande diskussion.....	64
6. Analys	65
Sexnegativitet i biblioteksvärlden	65
Att våga fråga.....	67
Hör erotisk och pornografisk litteratur hemma på folkbibliotek?.....	68
Förslag till åtgärder och vidare forskning	69
7. Sammanfattning	71
8. Litteraturförteckning.....	73

Otryckt material	73
I uppsatsförfattarens ägo:.....	73
Tryckt material	73
Recensioner.....	73
Övrigt material.....	75
Bilaga 1: Magisteruppsats om erotisk litteratur - enkät.....	78

1. Inledning

Research indicates that librarians give strong support to the concepts of intellectual freedom and open access to information but do not necessarily implement these concepts in their libraries. The true interpretation of the 'Library Bill of Rights' will not be determined by rhetoric in library literature; it can only be measured by the materials in library collections.¹

Hur ser det egentligen ut med den fria tillgången till information vid svenska folkbibliotek? Vad hittar vi ute i hyllorna? Vad hittar vi inte? Sexualitet och erotik utgör en stor del av ungdomars och vuxnas liv, och att det finns ett intresse för detta material står bortom allt tvivel. Reflekteras detta intresse i bibliotekets samlingar? *Bör* det reflekteras där? Detta är några av frågorna jag söker svar på i min uppsats.

Den främsta orsaken till att jag valde att fördjupa mig i dessa frågor är *Libraries, erotica and pornography*, en antologi jag stötte på under vårterminen 2006, där författarna argumenterar för och emot existensen av erotik och pornografi på amerikanska folkbibliotek.² Denna bok fick mig att börja fundera kring beståndet av erotisk skönlitteratur på svenska folkbibliotek. Precis som Michael Pope skriver i inledningscitaten anser jag att den intellektuella friheten på biblioteken enbart kan bedömas utifrån vad som återfinns i samlingarna. Att studera sexuellt orienterad litteratur är speciellt intressant på grund av den tänkbara feministiska vinklingen, samt konflikten mellan rätten till detta material och den lika viktiga rätten att slippa det.

Under arbetet med uppsatsen inträffade en händelse i USA som tydligt visade på ämnets aktualitet. I februari 2007 publicerades *New York Times* en artikel om ett antal skolbibliotekarier som beslutat att inte köpa in den prisbelönta barnboken *The Higher Power of Lucky* av Susan Patron på grund av förekomsten av ett ord på bokens första sida som de ansåg vara opassande för

¹ Pope, Michael, 1974, *Sex and the Undecided Librarian. A Study of Librarians' Opinions on Sexually Oriented Literature*, s. 184.

² Cornog, Martha, 1991, *Libraries, Erotica & Pornography*.

barn – *scrotum*, ”pung” på svenska.³ Nyheten spred sig snabbt på amerikanska biblioteks-, litteratur- och författarbloggar, med en debatt om censur, intellektuell frihet och vad som kan betraktas som kvalitetslitteratur till följd.⁴

Uppsatsens grundläggande syfte är att studera i vilken utsträckning erotiskt och/eller pornografiskt material förekommer på svenska folkbibliotek. Minst lika intressant som frågan om vad som finns på biblioteken är vad som *inte* finns där och varför det materialet ratas. Jag är också intresserad av att ta reda på om erotiska skildringar bedöms olika beroende på om de är skrivna av män eller kvinnor.

Innan jag går närmare in på hur jag lagt upp min undersökning vill jag först ge en översikt över tidigare forskning inom området.

³ Bosman, Julie, 2007, “With One Word, Children's Book Sets Off Uproar”, *New York Times*, 18 februari. [070411]

⁴ Se till exempel Gaiman, Neil, 2007, “An Absence of Scrota -- your guide to quality literature...”, *Neil Gaiman's Journal*, 20 februari (<http://www.neilgaiman.com/journal/2007/02/absence-of-scrota-your-guide-to-quality.html>), och Patron, Susan, 2007, “‘Scrotum’ as a children's literary tool”, *Los Angeles Times*, 27 februari (<http://www.latimes.com/news/opinion/la-oe-patron27feb27,0,4190913.story?coll=la-opinion-rightrail>). [070411]

2. Forskningsöversikt

Om erotisk litteratur, pornografi och feminism har det skrivits mängder. När det gäller erotisk litteratur och pornografi på folkbibliotek blir informationsmängden betydligt mer överskådlig, och i detta kapitel kommer jag att ge en överblick av den forskning jag kunnat hitta på området. Den feministiska debatten gällande pornografi samt gränsdragningen mellan pornografi och erotik väljer jag att ta upp under en egen rubrik.

Olika studier har gjorts gällande bibliotekarier och deras yrkesetik, och ofta behandlar dessa studier åtminstone till en del frågor om censur och inköp av kontroversiellt material. Många är nationella, men det har även genomförts internationella studier som visar på ett stort intresse rörande dessa frågor.⁵

I början av sjuttioalet genomförde Michael Pope en studie av bibliotekariers åsikter angående sexuellt orienterad litteratur. Resultatet av denna studie, *Sex and the Undecided Librarian*, publicerades 1974. Pope genomförde ett slumpvist urval bland bibliotekarier listade i American Library Associations medlemsregister. Respondenterna fick en lista med beskrivningar på olika verk och ombads ange dels hur många gånger de sett material som stämde överens med beskrivningarna, dels om de kunde tänka sig att köpa in sådant material till sitt bibliotek under ideala förhållanden.⁶ Beskrivningarna av materialet kunde se ut på följande sätt: "A sociology book dealing with individuals who obtain sexual gratification by viewing the sex acts of others, containing no illustrations."⁷

Resultaten av studien visade att skolbibliotek tenderade att vara mer restriktiva än folkbibliotek, som i sin tur var mer restriktiva än collegebibliotek. Kvinnliga bibliotekarier var mer restriktiva än sina manliga kollegor, men Pope

⁵ Ett exempel på en sådan studie är Miltenoff, Plamen, 2005, *Ethical Dilemmas in Libraries: an International Perspective*.

⁶ Pope intresserade sig främst för bibliotekariers personliga åsikter och attityder, så frikopplade som möjligt från biblioteksväldens verklighet med problem som platsbrist, otillräckliga resurser och rädsla från fördömanden från kollegor och biblioteksbesökare, och försökte därför måla upp en fiktiv idealsituation där inga sådana problem existerade. Se Pope, 1974, s. 192.

⁷ Pope, 1974, s. 194.

påpekade att detta var statistiskt missvisande då skolbibliotekarierna (den mest restriktiva gruppen) till nittio procent bestod av kvinnor.

Ju fler och ju explicitare illustrationer ett verk hade, desto större var risken att bibliotekarierna i Popes studie skulle tveka att köpa in det. Böcker utan illustrationer köptes lättare in än böcker med. Hade böckerna illustrationer var teckningar att föredra framför foton, övertäckta könsorgan framför blottade, fokus på andra kroppsdelar framför foton på könsorgan och konstfoto framför illustrationer som inte var konst. Medan de kvinnliga bibliotekarierna var mer restriktiva gällande nakenbilder på män, så intog de manliga bibliotekarierna den motsatta hållningen och betraktade nakenbilder på kvinnor som mindre passande i biblioteksbeståndet.⁸

Bibliotekets storlek hade avgörande betydelse för resultatet vad gällde folk- och skolbibliotek, då större bibliotek tenderade att vara mindre restriktiva. För collegebibliotek hade storleken däremot ingen betydelse.⁹ Ju högre utbildning bibliotekarierna hade, desto mindre restriktiva var de. Bibliotekarier med samhällsvetenskaplig bakgrund var de minst restriktiva, åtföljda av dem med humanistisk och sist dem med naturvetenskaplig bakgrund.¹⁰ Yngre bibliotekarier var i regel mindre restriktiva än äldre.

It should be kept in mind that many of the categories in this study which are rejected by large numbers of librarians are works in science, medicine, history, sociology and art. Because of the sexual associations of these books, librarians are willing to say that the books are inappropriate for their libraries. [...] It seems as though it is too easy for librarians to label material which do not coincide with their personal predilections as "not appropriate".¹¹

The Limits of Tolerance av Ann Curry är en genomarbetad version av en avhandling från 1993, som jämför kanadensiska och brittiska folkbiblioteks sätt att hantera intellektuell frihet. Det är en intressant bok som i mångt och mycket kan relateras till Popes undersökning och mitt eget arbete. Curry genomförde djupgående intervjuer med brittiska och kanadensiska bibliotekschefer, där hon bland annat frågade om förvärv och hantering av specifika typer av kontroversiellt material.¹²

⁸ Pope, 1974, s. 83.

⁹ Pope, 1974, s. 111 ff.

¹⁰ Pope, 1974, s. 165 f.

¹¹ Pope, 1974, s. 184.

¹² Curry, Ann, 1997, *The Limits of Tolerance. Censorship and Intellectual Freedom in Public Libraries*. Om sexualupplysningsböcker som riktar sig till homosexuella skriver Pope: "Except for some of the categories [...] which are picture books with little or no text, these four items meet with greater restriction than any other item on the questionnaire." (Pope, 1974, s. 80)

Jämfört med Popes betydligt äldre studie bland amerikanska bibliotekarier kan en liberalare attityd skönjas i Currys undersökning. Enbart en bibliotekschef ifrågasatte lämpligheten i att ett folkbibliotek har homosexuellt orienterad litteratur i hyllorna.¹³ När det gällde mjukpornografiska fotografier (ett begrepp som tyvärr inte definierades närmare) såg hela nittio procent av de kanadensiska men enbart trettio procent av de brittiska bibliotekscheferna det som lämpligt material. Dock bör tilläggas att även bland dem som ansåg mjukpornografi vara lämpligt biblioteksmaterial, förklarade de flesta varför något sådant material inte fanns och inte borde finnas på just *deras* bibliotek.¹⁴ Även rasistiskt material var de kanadensiska bibliotekscheferna mer villiga att inkludera i samlingarna än de brittiska. Både brittiska och kanadensiska bibliotekschefer höll i mycket stor utsträckning med om att populärlitteratur som visserligen hade lågt litterärt värde men ändå fått bred publicitet hörde hemma i samlingarna.¹⁵

Curry kom i sin undersökning bland annat fram till att hur ett ämne behandlas kan vara minst lika kontroversiellt som ämnet självt. Som exempel nämnde hon att medan de flesta bibliotekschefer skulle se en objektiv beskrivning av en illegal verksamhet som acceptabel skulle de ställa sig tveksamma till ett verk som argumenterade för verksamheten. I stor utsträckning tvekade bibliotekscheferna att köpa in ett verk som alltför ensidigt argumenterade för ena sidan i en kontroversiell fråga, utan föredrog att se båda sidor av argumentet representerade i en och samma volym. När det handlade om kontroversiellt material gällde det i många fall att ha få volymer av så hög kvalitet som möjligt, eftersom de flesta bibliotekscheferna tycktes överens om att *antalet* titlar var det som spelade störst roll när biblioteksnämnd och offentlighet skulle till att avgöra om biblioteken enbart representerade eller även förespråkade en idé eller företeelse:

You can really get into trouble with multiples. For all these subjects, it is not a question of whether you provide or not: it is whether you are providing a great number. In which case it could be said by council that you are promoting that view.¹⁶

¹³ Curry, 1997, s. 77.

¹⁴ Curry, 1997, s. 80 ff.

¹⁵ Curry, 1997, s. 114.

¹⁶ Curry, 1997, s. 117.

Alla kanadensiska och alla utom en av de brittiska bibliotekscheferna hade utsatts för påtryckningar (både från personal och från utomstående) om att ta bort material ur samlingarna, detta med jämna mellanrum.

Nudity, explicitly described or depicted heterosexual intercourse, and homosexuality are the primary focuses of complaint, with British directors mentioning homosexuality more often than Canadians. This appeared to be a particular concern of “elderly British gentlemen,” some of whom are convinced that homosexuality did not exist before 1970 and several of whom maintained that ceasing to write about homosexuality would ensure that it was “stamped out.”¹⁷

Andra klagomål som förekom regelbundet behandlade religiöst och ockult material, politiskt material, och litteratur med sexistiska eller rasistiska stereotyper.¹⁸ Bibliotekscheferna hade flera olika sätt att hantera eller undvika dessa klagomål, till exempel genom att flytta om böckerna i hyllorna (från barn- till ungdomsavdelningen, från ungdoms- till vuxenavdelningen, från vuxen skönlitteratur till referensavdelningen eller rent av till magasinet), placera möjligt kontroversiellt material mer undanskymt och/eller svåråtkomligt redan från början, ladda upp med positiva omdömen och recensioner för att göra det lättare att bemöta klagomål och att varna låntagare om innehållet vid utlåningsdisken.¹⁹

I undersökningen blev tydligt att bibliotekets bestånd väckte starka känslor bland allmänheten. Hela 37 procent av de brittiska, och så många som 60 procent av de kanadensiska bibliotekscheferna uppgav att de utsatts för verbala trakasserier, hot om våld eller yrkesmässiga repressalier av individer eller grupper som ville lägga till eller ta bort någonting från bibliotekets samlingar. Även hot om mordbrand och faktiskt fysiskt våld hade förekommit, dock inte i lika stor utsträckning.²⁰

Censorship in Public Libraries av Anthony Hugh Thompson utgör en historik över censuren inom folkbibliotek i Storbritannien från början av nittonhundratalet till och med 1974.²¹ Thompson visade att bibliotekscensur under denna period varit vanligt förekommande. I flera fall gallrades böcker till följd av ett enskilt klagomål, utan att man tog i beaktande alla de personer som läst boken utan att se någon orsak att klaga. Under trettio- och fyrtiotalet var det

¹⁷ Curry, 1997, s. 134.

¹⁸ Curry, 1997, s. 135 f.

¹⁹ Curry, 1997, 138 f.

²⁰ Curry, 1997, 152 ff.

²¹ Thompson, Anthony Hugh, 1975, *Censorship in Public Libraries in the United Kingdom during the Twentieth Century*.

inte otänkbart för bibliotekarier att genomföra intervjuer med låntagare för att avgöra om de skulle få låna den bok de ville ha, och fortfarande på sjuttioalet var det möjligt för en bibliotekarie att, om han eller hon så önskade, göra det mycket svårt för låntagare att komma åt vissa böcker.²²

Enligt Thompson kunde censurpåtryckningar komma från individuella läsare, organiserade grupper, biblioteksnämnd eller bibliotekarier, och censuren drabbade i huvudsak fyra kategorier av böcker: politisk litteratur, religiös litteratur, litteratur med sexuellt innehåll och ”övrig” litteratur – sådan som de flesta skulle betrakta som okontroversiell. Som exempel på något som hamnat i denna kategori nämnde Thompson en bok om hunddressyr. De flesta kraven på censur riktades dock mot böcker med sexuellt innehåll.²³

Thompson menade att det hände att bibliotekarier lät sina egna värderingar och sin egen smak styra inköpen, och dolde detta genom att hänvisa till det urval som måste göras.²⁴ Att dra en gräns mellan censur och urval är inte enkelt, men Thompson gjorde ett försök:

If however, the librarian attempts to build up a reasonably comprehensive collection of books on all subjects and all types likely to be of interest to his readers, and his selection is non-political, non-sectarian and representative of all shades of opinion so that his readers may feel assured that any book of reasonably literary or other quality will be represented in stock or will be borrowed for him from elsewhere, then the librarian can be said to be engaged in *book selection*. If, however, it is apparent that he is not selecting books of particular types or on particular subjects, then he can justifiably be accused of *ensorship*.²⁵

Biblioteken borde inte undvika att köpa in provokativt material, menade Thompson, men han föreslog att böcker med innehåll som kunde tänkas vara stötande eller opassande för känsliga individer skulle markeras med en varning, så att de som önskade att utöva sin rätt till självcensur skulle ha goda möjligheter att göra så.²⁶

Sex magazines in the library collection utkom 1981 som ett supplement till tidskriften *The Serials Librarian*.²⁷ Volymen innehåller elva artiklar av olika författare, som bland annat tar upp korta bibliografier över sexuellt material, diskussioner kring amerikanska lagar om obscen och pornografiskt material

²² Thompson, 1975, s. 208 f.

²³ Thompson, 1975, s. 209, s. 211.

²⁴ Thompson, 1975, s. 210.

²⁵ Thompson, 1975, s. 217.

²⁶ Thompson, 1975, s. 219.

²⁷ Gellatly, Peter, 1981, *Sex Magazines in the Library Collection. A Scholarly Study of Sex in Serials and Periodicals*.

(kapitel som naturligtvis är inaktuella i dagsläget) och ett exempel på hur ett index över sexrelaterade tidskrifter skulle kunna se ut. Även barns rättigheter i biblioteket och inköp, förvaring, hantering och cirkulering av det författarna kallar sextidskrifter diskuteras utförligt.

År 1991 publicerades *Libraries, erotica and pornography*, en antologi där bibliotekarier och forskare ger sin syn på pornografisk och erotisk litteratur på folk- och forskningsbibliotek.²⁸ Artiklarnas vetenskapliga värde varierar kraftigt, och många av texterna är polemiska och subjektiva till sin karaktär. Konservativa hållningar blandas med radikalliberala. Bibliotekens roll i samhället, vikten av att sexuellt material finns tillgängligt för ungdomar ur studiesyfte, och vad som händer när bibliotek väljer att prenumerera på *Playboy* diskuteras, men bokens verkliga behållning är den långa begreppsdiskussionen om ord som just ”porr” och ”erotik”.

Ett argument som återkommer på flera ställen i litteraturen är vikten av att förvärva och bevara erotiskt material för att tillfredsställa behovet hos framtida forskare. Bland annat den australiensiske bibliotekarien Edgar Crook använder sig av detta argument i sin korta fristående artikel:

If not for now, then as an indicator of social mores, standards and public attitudes to matters sexual for the future reader, the social scientist, historian or sexologist a hundred or a thousand years hence.²⁹

I *Warrior Lovers*, som behandlar erotisk skönlitteratur och kvinnlig sexualitet ur ett evolutionistiskt perspektiv, ställs porrfilmer, som främst ses av män, mot romantisk litteratur, som främst läses av kvinnor (på svenska ofta lite nedlåtande kallad ”tantsnusk” eller FLN-litteratur för Flärd, Lidelse, Njutning). Romantikromanen beskrivs av författarna som den kvinnliga motsvarigheten till männens porr: ”The romance novel is at once women’s erotica and women’s adventure fiction.”³⁰

Författarna jämför pornografins och erotikens ideal med varandra. Den förstnämnda består av sex befriat från krav, åtaganden, ansträngning och varaktiga förhållanden, med orgasmiska kvinnor som gärna har sex med främlingar. Fokus ligger på den fysiska sexakten. I romantikens värld är sexuella skildringar vanliga men inte nödvändiga, och snarare än att utgöra hela hand-

²⁸ Cornog, 1991.

²⁹ Crook, Edgar, 2001, “Erotica in Australian Libraries: Are We Negligent Collection Managers?” <http://libres.curtin.edu.au/LIBRE11N2/crook.htm> [06-12-13]

³⁰ Salmon, Catherine & Symons, Donald, 2001, *Warrior Lovers*, s. 61

lingen för sexakten handlingen framåt och leder till en fördjupad relation hjälten och hjältinnan emellan. Romanhjältinnans känslor står i centrum: "The emotional focus of a romance is on love, commitment, domesticity and nurturing."³¹

Jag har inte hittat några tidigare svenska magisteruppsatser som skriver om erotisk eller pornografisk skönlitteratur på folkbibliotek. Ett angränsande ämne är problemet med låntagare som porrsurfar på bibliotekets publika datorer. Tord Heljeberg diskuterar detta i sin uppsats om bibliotekscensur och yttrandefrihet.³² Det gör även Marie Wallin, som väljer att behandla ämnet ur ett feministiskt arbetsmiljöperspektiv.³³ Mycket har även skrivits om förvärv av skönlitteratur i allmänhet, samt om folkbiblioteks inköp av olika sorters genrelitteratur, som fantasy, science fiction, deckare och FLN-litteratur.

I forskningsöversikten har jag talat om erotiskt, pornografiskt och sexuellt material om vartannat, utan några tydliga distinktioner begreppen emellan. Jag har utgått från de begrepp som använts i texterna jag refererar till, vilket i sin tur visar på den stora överlappning som finns mellan orden. Därför vill jag nu övergå till en diskussion av begreppen "pornografi" och "erotik" som kommer att mynna ut i en definition av hur jag, i min uppsats, kommer att använda mig av orden.

³¹ Salmon & Symons, 2001, s. 62.

³² Heljeberg, Tord, 1998, *Porrt och rasistisk propaganda på folkbibliotek. Ska folkbiblioteken tillåta ett fritt Internetanvändande eller skall man kontrollera sina Internetterminaler?*

³³ Wallin, Marie, 1999, *Det går på värdigheten lös! Om pornografi, arbetsmiljö och bibliotek.*

3. Teoretiska utgångspunkter och frågeställningar

I det här kapitlet presenteras den feministiska debatten kring pornografi och erotik utifrån ett försök till gränsdragning mellan begreppen, innan jag lägger fram min definition. Jag kommer även att lyfta fram de teorier och modeller jag ämnar använda i analysen av den empiriska undersökningen. Kapitlet avslutas med en redogörelse för mina frågeställningar.

Begreppsdiskussion

In contemporary industrial society, pornography is an industry that mass produces sexual intrusion on, access to, possession and use of women by men and for men for profit. It exploits women's sexual and economic inequality for gain.³⁴

Pornography is part of a healthy free flow of information about sex. This is information our society badly needs. It is a freedom women need.³⁵

Vad är erotik? Vad är pornografi? Går det att dra en tydlig gräns mellan begreppen? Vad är det egentligen jag undersöker och vad är det jag ber både dig som läsare och de inköpsansvariga jag kontaktat på olika folkbibliotek att ta ställning till?

Att det inte är en enkel fråga att svara på illustreras tydligt av alla de begreppsdiskussioner som finns i litteraturen. I *Libraries, erotica and pornography* ägnas ett helt kapitel till att diskutera olika definitioner av ordet pornografi, och det blir snabbt tydligt att vad som räknas som pornografi beror på vem som definierar det: "One person's erotica may be another's porn; one person's porn may be another's sex education."³⁶

³⁴ MacKinnon, Catharine A, 1989, *Toward a Feminist Theory of the State*, s. 195

³⁵ McElroy, Wendy, 1995, *XXX. A Woman's Right to Pornography*, Preface.
<http://www.zetetics.com/mac/xxx/preface.htm> [06-11-30]

³⁶ Cornog, Martha & Perper, Timothy, 1991, "Words, Libraries and Meaning", s. 75.

Stewart Potter, då domare vid USA:s högsta domstol, medgav redan 1964 i ett uppmärksammat mål angående obscenitet att det vore svårt att försöka sig på en definition av ordet pornografi, men tillade: ”Jag känner igen det när jag ser det.”³⁷

I sin magisteruppsats om pornografi, arbetsmiljö och bibliotek tar Marie Wallin ställning för erotik och mot pornografi, och väljer att definiera de två begreppen etymologiskt:

Erotik

Av grekiska erotikos som betyder *hörande till kärleken*, av eros som betyder *kärlek*.

Pornografi

Av grekiska porne: *sköka*, och grafein: *skriva*.³⁸

Utifrån detta konstaterar Wallin att ”erotik handlar om det som hör till kärleken, och pornografi [...] om att skriva om kvinnor/beskriva kvinnor som skökor, som horor”.³⁹ Med andra ord: Porr, som handlar om horor (underförstått: dåligt) ställs mot erotik som handlar om kärlek (underförstått: bra).

Petra Östergren, socialantropolog och feministisk författare, menar att uppdelningen mellan erotik och pornografi fungerar som statusmarkör. Hon baserar detta på Bourdieus resonemang om smak som ett sätt att skapa och upprätthålla social status och klasstillhörighet. På ett personligt plan kan jag höja min status genom att fördöma pornografi och hylla erotik, och därigenom visa att jag har bättre smak än de andra, de som tittar på porr. Att säga att jag är *för* erotik är ett sätt att markera att jag är normal, inte frigid eller asexuell:

Det är att signalera att jag tycker om sex, men bra sex – inte att böka runt med hundar eller katter eller ålar eller gamlingar eller handikappade eller piskor eller vad det nu är de gör i porren.⁴⁰

Att göra en uppdelning mellan pornografi och erotik blir på så sätt en dominanshandling, ett sätt att höja sig över de andra, de perversa och de utan smak. Detta leder enligt Östergren ofta till att diskussionen förflyttas från att handla om bra eller dåliga *framställningar* av sex till att handla om bra eller dåligt *sex*. Om sexuellt material betecknas som porr, erotik eller konst beror inte bara på vad som skildras, utan till stor del hur det skildras och i vilket sammanhang.

³⁷ Gellatly, Peter, 1981, ”Sex Magazines in the Library Collection”, s. 2.

³⁸ Wallin, 1999, s. 14.

³⁹ Wallin, 1999, s. 14.

⁴⁰ Östergren, Petra, 2006, *Porr, horor och feminister*, s. 79.

Östergren beskriver steget från billiga porrtidningar till finare erotiska tidningar som till och med kan ligga framme på soffbordet, och fortsätter: ”Går man ytterligare ett steg längre är inte ens dessa tjugiga tidningar och bilder fina nog. Då ska det till riktig konst, riktig litteratur – och då kan vad som helst få visas.”⁴¹

Östergren gör alltså ingen skillnad på pornografi och erotik, och definierar porr och prostitution på samma sätt, som ”en kommersiell handel med handlingar som har sexuella innebörder för de inblandade.”⁴² Samtidigt kan en distinktion mellan begreppen vara befogad, då det är en stor skillnad på en sexuell skildring i en skönlitterär roman, sexualupplysningsböcker för ungdomar och vuxna, så kallade ”herrtidningar” som *Slitz* och *Moore* med sina många bilder på nakna och halvnakna kvinnor i sexuellt utmanande ställningar och porr av det slag som visas på betal-TV-kanaler efter midnatt.

Robert Liston utformade 1973 en checklista med nio punkter, tänkt att användas för att avgöra huruvida ett visst material (till exempel en bok, en film eller en tidskrift) är att betrakta som pornografiskt. Denna lista ser ut på följande sätt, så som den presenteras av Schuman och Tallman:

1. The subject matter relates to sex
2. It is a public display of sexual activity
3. A monetary fee is involved
4. There is an absence of love
5. It is a phenomenon of males
6. It exploits women
7. It engenders guilt
8. The sensitivities of some people are affronted
9. It involves the arts and demeans them⁴³

Tyvär är denna niopunksdefinition märkbart föråldrad. De flesta kriterier Liston använder sig av kan ifrågasättas. Pornografi på 2000-talet är långt ifrån

⁴¹ Östergren, 2006, s. 79.

⁴² Östergren, 2006, s. 46.

⁴³ Schuman, Bruce A & Tallman, Karen Dalziel, 1981, ”Sex Magazines: Problems of Acquisition, Retention, Display, and Defence in Public and Academic Libraries”, s. 32. Jag har tyvärr inte lyckats få tag på originkällan, *The Right to Know* från 1974 av Robert A. Liston.

enbart en manlig företeelse, och att påstå det är att osynliggöra de kvinnor som köper, lånar, laddar ned, ser på, läser och producerar porr.⁴⁴ Huruvida pornografi exploaterar kvinnor eller inte är en tolkningsfråga. Min åsikt är att det finns mycket pornografi som inte uppfyller det kriteriet. I vilken utsträckning materialet skapar känslor av skuld eller inte är upp till den enskilde brukaren att avgöra. Människor kan känna sig kränkta och sårade över ett brett spektrum av sociala, litterära och konstnärliga fenomen utan att de behöver ha ett dugg med pornografi att göra, och för att avgöra om ett material ”involverar och förminska konsten” måste jag först avgöra vad som är konst och vad det innebär att förminska den.

Dessa kriterier är förmodligen inte tänkta att behandlas ett och ett. Att en tidskrift uppfyller en eller ett par punkter gör den inte pornografisk, men om flera eller rent av alla punkter stämmer är det kanske dags att börja fundera i de banorna. Man kan även tänka sig att några kriterier väger tyngre än andra. Att ämnet har med sex att göra och att det rör sig om en offentlig uppvisning av sexuella handlingar är förmodligen av större betydelse än om modellen fått betalt eller om materialet väcker skuldkänslor hos läsaren.

Mitt syfte är inte att förkasta Listons niopunktdefinition, även om den har sina brister. Tvärtom kommer jag att använda den som inspiration när jag utformar min egen definition av begreppen.

Det är intressant att se hur stor inverkan den feministiska debatten och framför allt de radikalfeministiska inläggen har haft på försöken att definiera ordet pornografi. Exploatering av och våld mot kvinnor är kriterier som ofta används i definitioner, utan nyanseringar eller förbehåll. För Catharine A. MacKinnon och Andrea Dworkin spelar kvinnors underordning och mäns våld en viktig roll i definitionen av ordet. MacKinnon är professor i juridik och bland annat omtalad för det lagförslag mot pornografi hon tillsammans med Dworkin utformade och lade fram i Minneapolis 1983. Detta lagförslag skulle göra det möjligt för enskilda individer att tillgripa rättsliga åtgärder om de blivit påtvingade pornografi i hemmet eller det offentliga rummet:

Under the Minneapolis ordinance, women could sue the producers of pornography that led directly to an attack, as well as husbands or friends who forced pornography on them. The

⁴⁴ Det är svårt att hitta tillförlitlig statistik på hur många kvinnor som tittar på porr, men i Folkhälsoinstitutets undersökning av det svenska sexlivet 1996 uppgav 20 procent av kvinnorna att de sett en porrfilm det senaste året. Se *Sex i Sverige, om sexuallivet i Sverige 1996*, utgiven av Folkhälsoinstitutet.

terms of the ordinance appear to include libraries if they are distributing materials that fall within the ordinance's definition of pornography.⁴⁵

MacKinnon och Dworkin ser pornografi inte som ett yttrande som är skyddat i grundlagen, utan som en handling som direkt skadar kvinnor. I utkastet till det tidigare nämnda lagförslaget definieras pornografi på följande vis:

[T]he graphic sexually explicit subordination of women through pictures and/or words that also includes one or more of the following:

- 1) women are presented dehumanized as sexual objects, things or commodities;
- 2) women are presented as sexual objects who enjoy pain or humiliation;
- 3) women are presented as sexual objects who experience sexual pleasure in being raped;
- 4) women are presented as sexual objects tied up or cut up or mutilated or bruised or physically hurt;
- 5) women are presented in postures or positions of sexual submission, servility, or display;
- 6) women's body parts – including but not limited to vaginas, breasts, or buttocks – are exhibited such that women are reduced to those parts;
- 7) women are presented as whores by nature;
- 8) women are presented being penetrated by objects or animals;
- 9) women are presented in scenarios of degradation, injury, torture, shown as filthy or inferior, bleeding, bruised, or hurt in a context that makes these conditions sexual.⁴⁶

Även denna definition är föråldrad, vilket bör hållas i åtanke. Det som framförallt framgår vid första anblicken av lagförslaget är frånvaron av män. Pornografi framstår som någonting som enbart kvinnor förekommer i, utsätts för och tar skada av. De flesta alternativa former av pornografi faller utanför definitionen, däribland heterosexuell s/m-porr där kvinnor dominerar män, eller bögporr där inga kvinnor medverkar. Homosexuell pornografi tenderar överhuvudtaget att få ett blandat mottagande bland feministiska porrmotståndare. Petra Östergren citerar Hans Nestius som talar om lesbiska scener som "lesbianism för herrar", särskilt om de innehåller penetration med hjälp av fingrar eller leksaker, och Dworkin har kallat lesbisk porr för ett uttryck av självförakt.⁴⁷ Bögporr lyfts antingen fram av porrmotståndare som en bättre, mer kvalitativ porr, eller fördöms som kvinnoförnedrande på samma grunder som den heterosexuella pornografin, eftersom en av männen spelar den kvinnliga rollen.⁴⁸ Det i dagsläget aktiva svenska Nätverket mot Porr och

⁴⁵ McKenzie, Elizabeth M., 1991, "The Feminist Attack on Pornography: The Minneapolis and Indianapolis Porn Ordinances", s. 121.

⁴⁶ Jenkins, Christine, 1991, "Feminism, Pornography, and Libraries", s. 111.

⁴⁷ Östergren, 2006, s. 131. Se även Califia, Pat, *Public Sex*, 2001, s. 100.

⁴⁸ Östergren, 2006, s. 131 f.

Prostitution står bakom denna åsikt, som inte är unik för svensk radikalfeminism. Amerikanska Women Against Violence in Pornography and the Media (WAVPM), som var aktiva på slutet av sjuttio- och åttioalet, vände sig redan då mot manlig homosexuell pornografi med samma motivering.⁴⁹

Medan Catharine MacKinnon och Andrea Dworkin kritiserar pornografi ur ett radikalfeministiskt perspektiv, anammar Wendy McElroy en individualistisk-feministisk utgångspunkt för att argumentera för pornografin, som hon menar gynnar kvinnor på både det personliga och det politiska planet. Den kan ge kvinnor information om de sexuella alternativ som finns och möjliggöra för kvinnor att fantisera fritt och lära känna sin egen sexualitet, utan förvirring, skuld känslor eller negativa konsekvenser. Pornografin kan även befria många kvinnor från den skam samhället lägger på dem genom att visa att det är okej att som kvinna vilja ha sex, att tycka om oralsex, att fantisera om gruppsex eller tända på att dominera eller bli dominerad. Porren kan också fungera som ett slags sexuell terapi och som ett sätt att lära sig tala om sex med sin partner.⁵⁰

McElroy påpekar att pornografi och feminism har en gemensam bakgrund som naturliga bundsförvanter. Lagar mot pornografi och obscenitet har alltid använts mot kvinnor, bland annat som ett steg i kampen mot preventivmedel och sexualundervisning. Både feminism och pornografi är beroende av sexuell frihet. McElroy ser pornografi som yttrandefrihet på det sexuella planet, och hon argumenterar för att denna yttrandefrihet är någonting som kvinnor desperat behöver.⁵¹

Lagar mot pornografi och obscenitet skyddar inte alltid dem de sägs vara till för att skydda. Kvinnor, marginaliserade grupper och sexuella minoriteter tenderar att vara bland dem som drabbas hårdast av censuren. Pat Califia beskriver den situation som uppstod i Kanada efter 1992, då den högsta domstolen införde en lag mot pornografi, avsedd att skydda kvinnor från våld och övergrepp. Lagen ledde till att den kanadensiska tullen ivrigt beslagtogs böcker beställda av homosexuella och feministiska bokhandlar, bland annat Andrea Dworkins anti-pornografiska verk, medan heterosexuell pornografi knappt berördes av lagen:

Hustler, Playboy, Penthouse and other straight erotic magazines are still available for sale in Canada. *The Joy of Sex*, which contains more information about butt-fucking than *Advo-*

⁴⁹ Califia, 2001, s. 12.

⁵⁰ McElroy, Wendy, 1995, "Chaper 6: Individualist Feminism: A True Defense of Pornography." <http://www.zetetics.com/mac/xxx/chap6.htm> [06-12-14]

⁵¹ McElroy, 1995, "Preface".

cate Men, is allowed to circulate, but *The Joy of Gay Sex* was initially banned. The first obscenity case under Butler was a prosecution of Glad Day Bookstore, a gay business in Toronto, for selling the lesbian S/M magazine *Bad Attitude*. Madonna's *Sex*, however, heated up Canadian cash registers with impunity.⁵²

McElroy kritiserar tidigare definitioner av ordet pornografi för att vara för värdeladdade, och föreslår en mer neutral definition där hon medvetet valt att varken inkludera materialets syfte eller betraktarens reaktion: "Pornography is the explicit artistic depiction of men and/or women as sexual beings."⁵³

Gayle Rubin: En radikal teori om sex

Gayle Rubin är socialantropolog och feminist och har sedan sjuttioalet engagerat sig för sexuella minoriteters rättigheter. I sin artikel *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*, som publicerades första gången 1984, argumenterar Rubin för behovet av en ny, radikal teori om sex, som skulle kunna förklara och beskriva diskursen kring mänskligt sexuellt handlande. I sin vardag såg Rubin exempel på den stigmatisering och diskriminering som sexuella minoriteter tenderar att utsättas för, och hon ansåg det vara ett förtryck som varken feminismen eller sexualitetsforskningen hade teoretiska verktyg för att förklara och sätta in i sitt sammanhang.

Sex är alltid politiskt, menar Rubin, men under vissa tidsperioder i historien har mänskligt sexuellt handlande blivit mer politiserat och därför också mer reglerat än under andra. Som exempel på sådana perioder nämner hon den viktorska tidens England och femtitalets USA, då homosexualiteten målades upp som ett hot mot landets säkerhet.⁵⁴

"A radical theory of sex," skriver Rubin, "must identify, describe, explain and denounce erotic injustice and sexual oppression."⁵⁵ Men utformandet av en sådan teori försvåras av de tankemönster om sex som finns i den västerländska kulturen, och som är så genomgående och grundläggande att de sällan ifrågasätts. Rubin identifierar sex sådana tankemönster, enligt följande.

⁵² Califia, 2001, s. 99.

⁵³ McElroy, 1995, "Chapter 2: Defining Pornography."
<http://www.zetetics.com/mac/xxx/chap2.htm> [06-12-14]

⁵⁴ Rubin, Gayle, 1993, "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality", s. 4 f.

⁵⁵ Rubin, 1993, s. 9.

Sexuell essentialism

Sexuell essentialism innebär att sex betraktas som en naturkraft, oföränderlig och opåverkad av samhälle, kultur och historia. Sexualiteten är medfödd, styrd av biologi, hormoner och den enskilda individens psyke, och tar sig uttryck på olika sätt för män och kvinnor. För att förklara varför detta är ett problem jämför Rubin med tankar om ras och kön:

It is impossible to think with any clarity about the politics of race or gender as long as these are thought of as biological entities rather than as social constructs. Similarly, sexuality is impervious to political analysis as long as it is primarily conceived as a biological phenomenon or as an aspect of individual psychology.⁵⁶

I stället för att se på sex som någonting givet av naturen, menar Rubin att sexualitetens olika uttryck är precis lika mycket en mänsklig konstruktion som de underhållningsformer, system för artighet och olika sorter av arbete som finns i vårt samhälle.⁵⁷

Sexnegativitet

Sexnegativitet är enligt Rubin det viktigaste tankemönstret, näst efter sexuell essentialism. Det innebär att sex betraktas som en farlig och destruktiv kraft, skadlig tills motsatsen bevisats. Allt som har med sex att göra behandlas med misstänksamhet, och för att ägna sig åt sexuella aktiviteter krävs svepskäl av ett slag som knappast behövs för att njuta av god mat, läsa böcker eller ägna sig åt astronomi. Sexuella handlingar kan rättfärdigas genom att hänvisa till sådana ursäakter som äktenskap, fortplantning och kärlek.⁵⁸

Sexualitetens överdrivna betydelse

Det tankemönster Rubin på engelska kallar *the fallacy of misplaced scale* är en följsats till sexnegativiteten, och innebär att sexualiteten ges en överdriven betydelse. Sex betraktas som ett specialfall som måste dömas efter andra mått än övrigt mänskligt handlande, och avvikande sexuella handlingar straffas oproportionerligt hårt:

Throughout much of European and American history, a single act of consensual anal penetration was grounds for execution. In some states, sodomy still carries twenty-year

⁵⁶ Rubin, 1993, s. 10.

⁵⁷ Rubin, 1993, s. 10.

⁵⁸ Rubin, 1993, s. 11.

prisons sentences. [...] Small differences in value or behaviour are often experienced as cosmic threats.⁵⁹

Rubin gör en jämförelse med avvikande matvanor eller dieter, som knappast ger upphov till samma upprördhet, ilska och avsmak bland andra.

Det hierarkiska systemet av sexuella värderingar

I de moderna västerländska samhällena råder ett hierarkiskt system av sexuella värderingar, enligt vilket vissa handlingar bedöms som bättre eller finare än andra. Godkända former av sexualitet beskyddas och belönas, medan andra fördöms och osynliggörs. Högst upp i hierarkin återfinns enligt Rubin gifta, reproduktiva heterosexuella par, följt av ogifta heterosexuella par i monogama förhållanden, och efter dem de flesta andra heterosexuella. Monogama homosexuella par i etablerade förhållanden började under denna tidsperiod att närma sig respektabilitet, men längst ned på botten av hierarkin fanns fortfarande de mest marginaliserade och föraktade sexuella kasterna: ”Transsexuals, transvestites, fetishists, sadomasochists, sex workers such as prostitutes and porn models, and the lowliest of all, those whose eroticism transgresses generational boundaries.”⁶⁰

För att illustrera hur denna hierarki såg ut i USA i skiftet mellan 1970- och 1980-talet utformade Rubin en modell bestående av en mindre cirkel inuti en större, där den inre cirkeln visade den goda sexualiteten, och den yttre den dåliga.⁶¹

⁵⁹ Rubin, 1993, s. 11.

⁶⁰ Rubin, 1993, s. 12.

⁶¹ Rubin, 1993, s. 14.

Den goda sexualiteten är alltså heterosexuell, äger rum inom äktenskapet eller i ett förhållande, är monogam, reproduktiv, icke-kommersiell, mellan två personer, inom samma generation, icke-offentlig, utan pornografi, utan leksaker eller hjälpmedel, och utan sadomasochism (i Rubins cirkel används ordet *vanilla*, som på engelska förutom ”vanilj” även kan användas för att beteckna någonting enkelt, utan utsmyckningar eller tillägg).

Till den yttre cirkeln hör den onaturliga, dåliga och onormala sexualiteten, som är homosexuell, utom äktenskapet, promiskuös, icke-reproduktiv, kommersiell, tillfällig, äger rum offentligt, mellan generationer, ensam eller i grupp, med pornografi, leksaker och hjälpmedel, och med sadomasochistiska inslag.⁶²

Dominoteorin om sexuell fara

Eftersom sex i grunden betraktas som någonting hotfullt och farligt blir det viktigt att dra en tydlig gräns mellan den goda och den dåliga sexualiteten. Detta kallar Rubin för dominoteorin om sexuell fara. “It expresses the fear that if anything is permitted to cross [...], the barrier against scary sex will crumble and something unspeakable will skitter across.”⁶³ Enbart de aktiviteter som befinner sig på rätt sida om gränsen mellan god och dålig sexualitet tillskrivs någon form av moralisk komplexitet:

⁶² Rubin, 1993, s. 13.

⁶³ Rubin, 1993, s. 14.

For instance, heterosexual encounters may be sumblime or disgusting, free or forced, healing or destructive, romantic or mercenary. As long as it does not violate other rules, heterosexuality is acknowledged to exhibit the full range of human experience. In contrast, all sex acts on the bad side of the line are considered utterly repulsive and devoid of all emotional nuance. The further from the line a sex act is, the more it is depicted as a uniformly bad experience.⁶⁴

Detta är något som jag kommer att ha skäl att återkomma till senare i uppsatsen.

Sex som bryter mot normen är dåligt

Enligt Rubin gör många människor misstaget att se de egna sexuella preferenserna som ett universellt system som bör fungera för alla. Detta utgör det sista av de sex tankemönstren: idén att det finns ett rätt sätt att ha sex på. Sex ska vara likadant för alla och varianter accepteras inte.

Den form av sexualmoral som ligger bakom dessa sex tankemönster har enligt Rubin mer gemensamt med rasism än med etik. En mer demokratisk moral skulle fokusera på ömsesidighet och medgivande, närvaron eller frånvaron av tvång, hur parterna behandlade varandra och hur mycket nöje de fick ut av de sexuella akterna. "Whether sex acts are gay or straight, coupled or in groups, naked or in underwear, commercial or free, with or without video, should not be ethical concerns."⁶⁵

Min definition

Hur definierar då jag pornografi och erotik i min uppsats? Jag ser skillnaden som en skillnad i grad snarare än i art, och lägger inga värderingar i begreppen. Erotik är inte bättre än pornografi, bara mildare i termer av språk och vad som skildras.

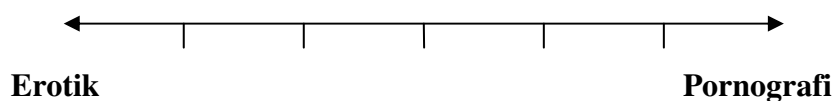
Jag tänker mig en skala för sexuellt material som går från erotiskt till pornografiskt, och en flerpunktsdefinition inspirerad av Listons (se sidan 12) för att hjälpa mig att placera in litterära verk på skalan.⁶⁶ Sexuellt material definierar jag som litterära skildringar där rollfigurerna ställs inför situationer *de* uppfattar som sexuellt laddade. Med andra ord är det enligt min definition möjligt för en roman att innehålla erotiska inslag utan att något egentligt sex äger rum.

⁶⁴ Rubin, 1993, s. 14 f.

⁶⁵ Rubin, 1993, s. 15.

⁶⁶ Sexualupplysningsböcker och annan facklitteratur faller naturligtvis utanför min definition av pornografi och erotik.

Skönlitterärt sexuellt material

Likt McElroy vill jag utforma min definition fristående från både författarens intentioner och läsarens reaktioner. Istället utgår jag från de känslor som skildras i verket. Ju fler av dessa kriterier ett verk uppfyller, desto närmare pornografi bör det placeras på den tänkta skalan. Jag har medvetet strävat efter en köns- och värdeneutral definition.

1. Personerna uttrycker äckel, rädsla, ovilja eller utsätts för tvång.
2. Författaren använder ett grovt språk.
3. Sexskildringarna innehåller våld.
4. Sexskildringarna innehåller avföring, urin, blod och/eller spott.
5. Personerna är ständigt upphetsade och har sex även i osannolika situationer.

Med "ett grovt språk" menar jag ett språk laddat med nedsättande termer och uttryck, samt grafiska och vulgära synonymer eller beskrivningar för människor och kroppsdelar. Ord som "kuk", "fitta" och "knulla" anser jag inte vara lika grova som till exempel "lesbofitta", "rövknulla" och "bögarsel".

När det gäller den tredje punkten ser jag det som viktigt att betona att jag till våld *inte* räknar ömsesidiga sadomasochistiska handlingar, där alla inblandade när som helst har möjligheten att avbryta aktiviteterna. Våld ser jag som fysiska eller psykiska övergrepp.

Skalans fem grader motsvarar inte rakt av de fem kriterier jag använder mig av, detta för att det inte alltid är entydigt om ett verk uppfyller ett visst kriterium eller inte och för att även enskilda kriterier kan uppfyllas mer eller mindre. Skalan är inte heller absolut i den bemärkelsen att det som placeras längst till höger är det mest pornografiska som finns och som någonsin kommer att finnas. Jag bedömer böckerna inte bara i relation till mina kriterier utan också i en viss grad i relation till varandra.

Frågeställningar

Mina konkreta frågeställningar är följande: i vilken utsträckning förekommer erotisk och pornografisk skönlitteratur på svenska folkbibliotek? Vilken sorts litteratur köps in och vilken väljs bort, och på vilka grunder fattas detta beslut? Undersökningar bland brittiska, kanadensiska och amerikanska bibliotekschefer och bibliotekarier har visat att erotisk och pornografisk litteratur rör upp starka känslor både bland bibliotekspersonal och besökare. Gäller detta även för svenska förhållanden? Jag är även intresserad av att ta reda på om erotiska och pornografiska böcker bedöms annorlunda beroende om de är skrivna om kvinnor eller män, och hur ett verks klassikerstatus påverkar bedömningen av verkets innehåll.

Nu när jag presenterat den feministiska debatten kring pornografi, min definition av orden pornografi och erotik, samt uppsatsens teoretiska utgångspunkt och frågeställningar, kommer jag att gå vidare med att beskriva det källmaterial och den metod jag använt mig av.

4. Källmaterial och metod

För att kunna besvara frågeställningarna har jag valt ut åtta litterära verk där de sexuella skildringarna utgör en stor del av innehållet. Hälften av verken är skrivna av kvinnor, hälften av män. Jag har valt böcker som är nya eller som kommit ut i nytryck inom de senaste fem åren för att lättare kunna studera recensioner och för att öka chansen att de bibliotekarier jag kontaktat har fattat ett beslut om verken. Jag har valt att fokusera uteslutande på skönlitterär prosa. Poesi lämnar jag därhän, trots mycket intressant material.

Den ursprungliga tanken var att välja ut tio litterära verk, men att hitta nyutgiven erotik skriven av män visade sig vara svårt. Bokförlaget Vertigo står för en stor del av den samtida utgivningen av litterär pornografi och erotik, men deras bestånd består till betydande del av nyutgåvor av erotiska klassiker. Det framstår som troligt att erotik av klassiska författare likt Bataille, de Sade och Apollinaire köps in på andra grunder och har andra förutsättningar än nyskriven, nyutgiven erotik av mindre etablerade författare som Daniel Möller och Anastasia Wahl, och att inkludera för många klassiker skulle kunna ge ett missvisande resultat. För att undvika detta begränsade jag mitt urval till följande åtta titlar, varav enbart två är att betrakta som klassiker:

1. Blå, Gunnar, *Den tredje systemen*. En thriller där sex och död är ständigt närvarande och där både vålds- och sexskildringarna är grova och utan förskönande omskrivningar. Vertigo, 2005.
2. Califia, Pat, *Machoslampor*. Denna samling erotiska s/m noveller är författarens första, och gavs ut redan 1988 i USA. Sadomasochistisk lesbisk erotik, med gruppsex, vapen, fisting, analsex och dominanslekar. Fischer & Co, 2003.
3. *Kärlek – de bästa erotiska berättelserna*. Detta är en nyutgåva av några av de noveller som ingick i den fjorton volymer långa sextioalsserien med samma namn, som var en stor kommersiell framgång på sin tid. Svenska erotiska berättelser av etablerade och debuterande författare, åtta män och en kvinna, i urval av Leif Eriksson. Lind & Co, 2006.

4. Möller, Daniel, *Skulle kunna röra dig*. En nyutgiven svensk novellsamling med erotiska noveller ur skiftande perspektiv, som beviljades litteratur- och distributionsstöd i september 2006.⁶⁷ Författaren leker med stil, talspråk och slang när han beskriver ungdomlig lust, upphetsning och sex. Ink, 2006.
5. *Närstrid: Vanessa*. Även denna antologi, där alla berättelser är skrivna av kvinnor, beviljades litteratur- och distributionsstöd från Kulturrådet. Antologin är ett feministiskt ställningstagande och de erotiska berättelserna personliga och explicita, alltid med kvinnor i huvudrollerna. Vertigo, 2005.
6. Réage, Pauline, *Berättelsen om O*. En erotisk klassiker som utkom första gången 1954 och genast väckte stor sensation. Handlingen utspelas på ett slott utanför Paris där O fångas av sin älskare. Hon låter sig utnyttjas av flera män av kärlek till älskaren, och finner njutning i sin egen underkastelse. Vertigo, 2005.
7. Sade, Markis de, *Filosofin i sängkammaren eller De omoraliska lärorna: dialoger avsedda för unga flickors uppfostran*. En erotisk klassiker som skrevs 1793, där analsex varvas med filosofiska utläggningar och smädelse av gud. Vertigo, 2002.
8. Wahl, Anastasia, *Den vidrige*. Första delen i en deckarserie för vuxna om journalisten Klitty Andersson, en tydlig pastisch på barnomens Kitty-böcker. Boken är skriven och marknadsförs som porr, och grova vålds- och sexscener varvas med absurd humor. Vertigo, 2002.

Mitt urval av titlar kan diskuteras. Detta är ingen representativ bild av den erotik som getts ut de senaste fem åren, och jag har medvetet valt bort mindre kontroversiellt material, speciellt av kvinnliga författare, för att i stället prioritera sådant som innehåller mer explicita sexuella skildringar och därför riskerar att väcka anstöt i större utsträckning. Att Henry Miller och Anaïs Nin återfinns på de flesta bibliotek är knappast uppseendeväckande, men hur mycket är för mycket? Var går gränsen mellan litterär erotik och porr?

För att ta reda på i vilken utsträckning dessa åtta böcker ingår i beståndet på svenska folkbibliotek har jag gjort en sökning i BURK, BTJ:s databas för svenska folkbibliotek. Det gör det möjligt för mig att se hur många av de an-

⁶⁷ Detta innebär bland annat att boken kostnadsfritt skickats till alla kommuners huvudbibliotek.

slutna folkbiblioteken (i dagsläget 235) som äger boken. Tyvärr finns det ingen möjlighet att ta reda på vilka bibliotek som kan tänkas ha haft boken men valt att gallra bort den före min undersökning. Jag har även slumpmässigt valt ut ett litet antal svenska folkbibliotek av olika storlekar, och frågat dem om dessa böcker finns tillgängliga samt hur mycket de lånas ut. Jag har även ställt frågor om gallringspåtryckningar från låntagare, utlåningsautomater och huruvida de påverkar vilket material som lånas ut. Detta är att betrakta som ett stickprov och ett komplement till BURK-sökningen.

Eftersom många bibliotek till stor del baserar sina inköpsbeslut på bokrecensioner, har jag studerat hur böckerna i min undersökning recenserats av BTJ och av svenska dagstidningar. I källhänvisningarna har jag valt att inte inkludera några länkar. Tidningsrecensionerna är tillgängliga genom databaserna PressText och MedieArkivet, och BTJ:s recensioner hittas lättast i databasen MediaDirekt.

Till sist har jag även intervjuat inköpsansvariga på sex olika bibliotek angående deras åsikter om sexuellt orienterad litteratur i allmänhet och om deras inställning till de utvalda verken.

5. Undersökningsdel

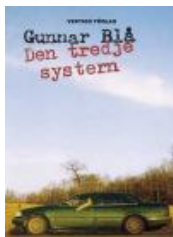
Den empiriska undersökningen består således av fyra olika delar: en studie av de recensioner som gjorts av de utvalda verken, en sökning i databasen BURK för att se hur många folkbibliotek som köpt in dessa verk, en minienkät skickad till tretton slumpvist utvalda bibliotek och slutligen sex kvalitativa intervjuer med inköpsansvariga bibliotekarier på folkbibliotek i varierande storlek.

Undersökningsdelen disponeras på följande vis. Först en redogörelse för hur jag placerar in de utvalda verken på skalan mellan erotik och pornografi, följt av fyra kapitel där jag behandlar resultaten av de olika delarna av min undersökning enligt ovan. Undersökningsdelen avslutas med en sammanfattande diskussion.

Erotik eller pornografi?

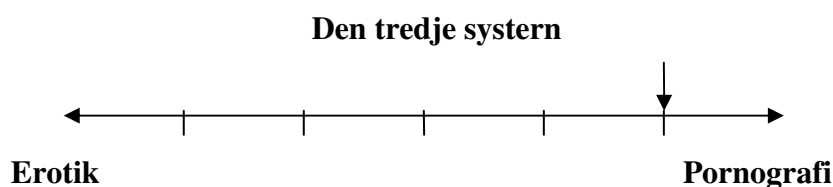
I det här kapitlet kommer jag att redogöra för var på skalan för erotik och pornografi som jag placerar in de åtta verk jag valt ut. Böckerna behandlas i bokstavsordning efter författarens efternamn.

Gunnar Blå: Den tredje system

Den tredje system uppfyller alla fem kriterier för ett pornografiskt verk. Huvudpersonen utför upprepade gånger sexuella handlingar under tvång. Han onanerar, utför oralsex på och genomför samlag med en kvinna under pistolhot, tvingas till oralsex vilket sedan övergår till en frivillig handling, och en

främmande man onanerar i en offentlig bastu och sprutar sperma över honom.⁶⁸ När huvudpersonen i bokens andra del ligger på sjukhus, invalidiserad till följd av det våld han utsatts för, utnyttjar en sjuksköterska och en polis honom i sina sexuella lekar utan att ge honom en chans att säga ja eller nej. De våldtar, slår, spottar och exkremerar på honom.⁶⁹ I tredje delen av boken återförenas huvudpersonen med sin far och har sex med honom, trots faderns protester.⁷⁰ Huvudpersonen får könsorganet bortskuret, och då han vaknar upp efter ingreppet, fortfarande plågad av smärtor, försöker han ha sex med den mentalt skadade kvinna han spärrats in med.⁷¹ Detta anser jag kan kategoriseras som en sexuell handling i en osannolik situation. Språket i romanen är inte extremt grovt, men det används mycket slanguttryck och svärord, och slidsekret och sperma kallas genomgående för ”fittslem” eller ”slem”. Olika kroppsvätskor förekommer i sexskildringarna, som avföring, urin och spott.⁷² På grund av detta väljer jag att placera in *Den tredje system* längst till höger på skalan:

Pat Califia: Machoslampor

Machoslampor är politik och pornografi för sadomasochister, och kan tyckas grov för dem som inte är insatta i subkulturens värderingar, regler och normer. Det förekommer att personer i novellerna gråter, skriker och ber om nåd, men i de flesta fall är det som händer frivilligt och ömsesidigt: personerna njuter av behandlingen de utsätts för och har möjligheten att avbryta lekarna när som

⁶⁸ Blå, Gunnar, 2005, *Den tredje system*, s. 22 ff, 71 f och 78 f.

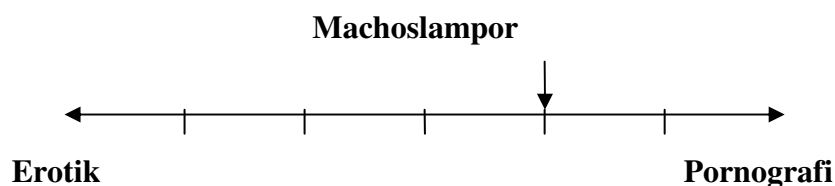
⁶⁹ Blå, 2005, s. 145 ff.

⁷⁰ Blå, 2005, s. 180.

⁷¹ Blå, 2005, s. 106 och 111 f.

⁷² Blå, 2005, s. 148 och 170.

helst.⁷³ Därför räknar jag inte inslagen av slag, örfilar och piskningar som våld. Det händer dock att personer uttrycker rädsla, och i åtminstone ett fall kan man argumentera för att en person blir slagen mot sin vilja.⁷⁴ Grovt språk används i ett par av novellerna, med ord som ”lesbofitta”, ”slyna”, ”arslen”, ”bögvälar” och ”hynda”, och i ett par förekommer kroppsvätskor som urin och blod.⁷⁵ Machoslampor hamnar således till höger på skalan, men inte lika långt ut som *Den tredje systemen*.

Kärlek

Kärlek har fått undertiteln *De bästa erotiska berättelserna*, och jag är böjd att hålla med om att det rör sig mer om erotik än om pornografi. Berättelserna är alla relativt milda. Enbart i den första berättelsen, ”När det gick för kyrkoherden” av Bengt Andersson, händer det att personer uttrycker ovilja: en av kvinnorna säger till och försöker komma undan, och kvider till ”som om han hade kört en kniv in i fittan på henne”.⁷⁶ Även andra kvinnor i berättelsen protesterar halvhjärtat i början av sexakten, vilket kyrkoherden ignorerar.⁷⁷ Ett grovt språk i novellerna kan man egentligen inte tala om, och inga av sexskildringarna innehåller våld eller kroppsvätskor. Med undantag från första berättelsen, där hela traktens kvinnor av någon oförklarad orsak engagerar sig i kyrkoherdens erektion, är de sexuella skildringarna verklighetsnära och sannolika. Då *Kärlek*

⁷³ Califia, Pat, 2003, *Machoslampor*, till exempel s. 54 och s. 115.

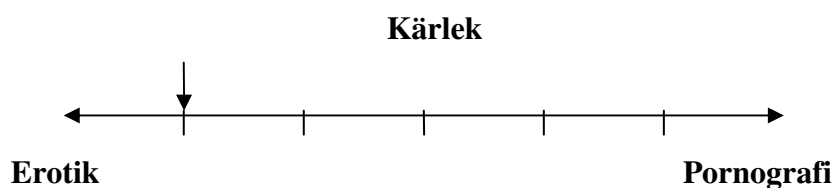
⁷⁴ Califia, 2003, s. 211 f.

⁷⁵ Califia, 2003, s. 44, s. 169, s. 319 och s. 355 f.

⁷⁶ Andersson, Bengt, 2006, ”När det gick för kyrkoherden”, *Kärlek: de bästa erotiska berättelserna*, s. 14 f.

⁷⁷ Andersson, 2006, s. 19 och s. 22.

inte entydigt uppfyller något kriterium placerar jag antologin längst till vänster på skalan:

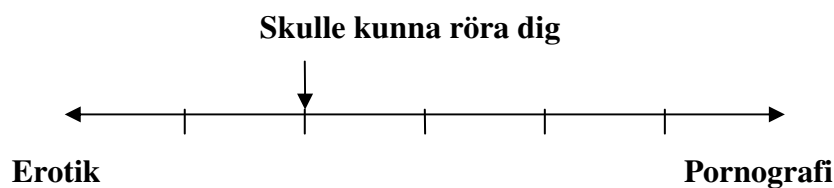
Daniel Möller: Skulle kunna röra dig

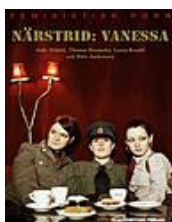
Skulle kunna röra dig är precis som *Kärlek* mycket mild. Stil- och formexperimenten är mer vågade än innehållet. Ingen i boken uttrycker rädsla, ovilja eller utsätts för tvång. En person uttrycker äckel då han hittar en kvinnas nedblodade trosor i tvättstugan. Han blir snart besatt av tanken på dessa menstrosor och använder dem för att onanera, och denna berättelse står ut i och med att den även innehåller spott och urin och är något mer udda än de övriga.⁷⁸

Möller använder mycket dialektspråk och slanguttryck, men förutom ord som ”kuk”, ”fitta”, ”knulla” och ”kåt” som är mer regel än undantag i erotisk litteratur, finns inget grövre språk i berättelserna. Inga sexskildringar innehåller våld, och alla är mycket verklighetsnära. På grund av detta väljer jag att placera boken näst längst till vänster på skalan:

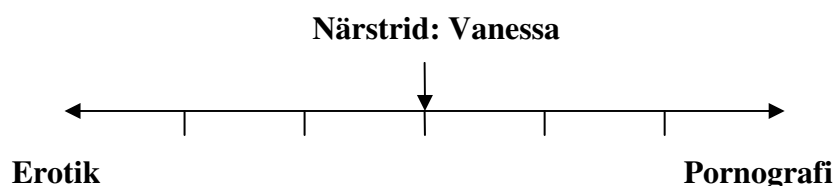
⁷⁸ Möller, Daniel, 2006, *Skulle kunna röra dig*, s. 48 ff.

Närstrid: Vanessa

På omslaget till *Närstrid: Vanessa* står det ”feministisk porr”, och visst finns här pornografiska inslag. Sexton av de tjugosex novellerna uppfyller inte ett enda av de kriterier jag satt upp, men bland de övriga finns exempel på grovt våld och övergrepp. I sex noveller uttrycker någon person äckel, ovilja eller blir utsatt för tvång.⁷⁹ Språket ligger ungefär på nivå med det i *Skulle kunna röra dig* och *Kärlek*. En novell innehåller en mycket våldsamt hämndfantasi där en kvinna ger sig på sin misshandlande make, sparkar sönder hans huvud med sina stålhättade kängor, driver in en skruvmejsel i hans kön, klipper av hans tunga och har sex med honom.⁸⁰ Mensblod förekommer i en novell, blod i en annan, örfilar och ett knytnävsslag utdelas, och en militär får sin k-pist uppkörd i analen.⁸¹ De våldsamma inslagen är undantag snarare än regel, men grova nog för att påverka helhetsintrycket av novellsamlingen, som jag därför placerar på mitten av skalan:

⁷⁹ Määttä, Anki, 2005, *Närstrid: Vanessa*, s. 19, s. 34 ff, s. 64 f, s. 121, s. 131, och s. 162.

⁸⁰ Määttä, 2005, s. 34 ff.

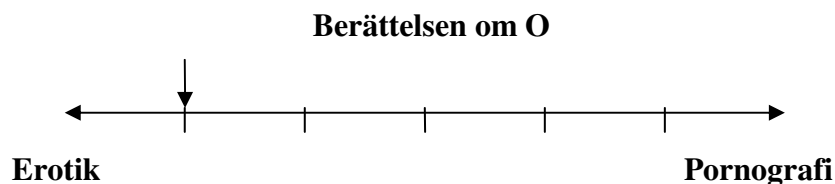
⁸¹ Määttä, 2005, s. 64, s. 97, s. 121 och s. 131.

Pauline Réage: Berättelsen om O

Berättelsen om O skiljer sig från de övriga verken i min undersökning dels genom det högtidliga språket och dels genom sexskildringarna där ingenting beskrivs i detalj. O uttrycker då och då rädsla, men det tvång hon utsätts för är inget tvång i egentlig bemärkelse, eftersom hon hela tiden har valmöjligheten att lämna sin älskare och därigenom frigöra sig från sitt självvalda slaveri. Mer än en gång ber mannen som äger O om hennes godkännande, och hon påminns om sin möjlighet att avbryta förbindelsen.⁸²

Språket är högtidligt och aningen gammaldags, och könsdelar benämns med ord som ”sköte”, ”underliv” och ”stjärt”. Inga svärord eller slanguttryck förekommer. Vid ett tillfälle urinerar O inför en man, vilket beskrivs som vatten som rinner ur hennes kropp, och i övrigt nämns inga kroppsvätskor.⁸³ Efter som romanen sålunda är mycket mild placerar jag *Berättelsen om O* längst till vänster på skalan:

⁸² Réage, Pauline, 2005, *Berättelsen om O*, s. 44, s. 72, s. 52, och s. 109.

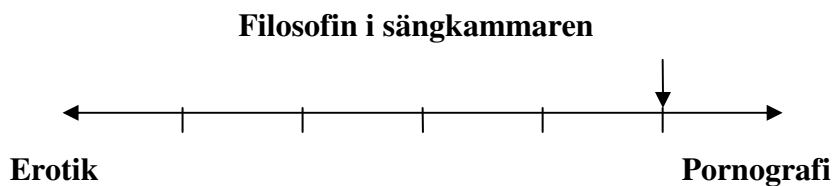
⁸³ Réage, 2005, s. 46.

Markis de Sade: Filosofin i sängkammaren

Filosofin i Sängkammaren handlar om den unga flickan Eugenie, som av en grupp libertiner undervisas i lidelsens konst. Hon uttrycker till en början rädsla och ovilja som snart byts ut mot njutning.⁸⁴ Språket är mycket blandat – å ena sidan är dialogen högtidlig och gammalmodig, å andra sidan fylld av ord som ”luder”, ”slyna”, ”runka” och ”rövknulla”. Flera sexskildringar innehåller våld, och den sista av de sju dialogerna beskriver hur Eugenie blir våldtagen, den sista gången av en syfilisbesmittad man. Hon blir utsatt för knytnävsslag och örfilar, och till sist sys hennes könsorgan och analöppning ihop.⁸⁵

Både avföring och blod förekommer i sexuella sammanhang.⁸⁶ De filosofiska utläggningarna tar formen av ett erotiskt förspel, och det händer upprepade gånger att personerna blir så upphetsade av diskussionerna om religion, seder och moral att de måste ta en paus för att tillfredsställa sina och varandras behov.⁸⁷ Detta stämmer väl överens med porrklichén om ständigt upphetsade män och kvinnor som aldrig tänker på annat och inte kan få nog. Då *Filosofin i sängkammaren* uppfyller alla kriterier, de flesta med råge, placerar jag den längst till höger på skalan:

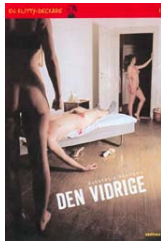
⁸⁴ Sade, Markis de, 2002, *Filosofin i sängkammaren*, exempelvis s. 20 och s. 155.

⁸⁵ Sade, 2002, s. 233 ff.

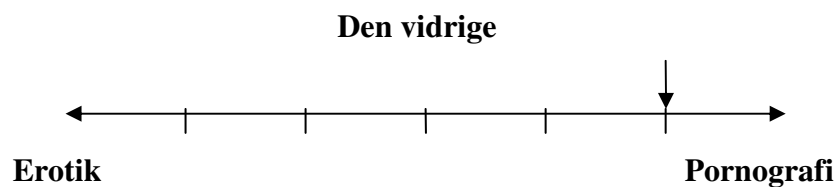
⁸⁶ Sade, 2002, s. 66, s. 139 och s. 156.

⁸⁷ Sade, 2002, se till exempel s. 106 och s. 135.

Anastasia Wahl: Den vidrige

Även *Den vidrige* uppfyller alla fem kriterier jag ställt upp. Ett mycket grovt språk används i romanen, med ord och uttryck som ”mutta”, ”uppknullade fitta”, ”arslet” och ”ådriga knullpinne”. Boken inleds med en sexakt som utmynnar i ett brutalt mord. Våldtäkt och våldtäktsförsök förekommer, och personer uttrycker rädsla eller ovilja.⁸⁸ Vid två tillfällen urinerar någon på någon annan under sex, och vid ett tillfälle utför den kvinnliga polisen oralsex på sin chef tills hon spyr.⁸⁹ De flesta personerna i boken är ständigt upphetsade, och inget tillfälle är fel för sex: på en brottsplatsundersökning bredvid ett lik, på redaktionen för att få sin vilja igenom gentemot chefen, för att distrahera en kollega och hindra henne för att begå ett mord... Sex används som en lösning på de flesta problem.⁹⁰ *Den vidrige* placerar jag således längst till höger på skalan:

⁸⁸ Wahl, 2002, s. 8 f och s. 63 f.

⁸⁹ Wahl, 2002, s. 26 f och s. 53 f.

⁹⁰ Wahl, 2002, s. 12 ff, s. 31 ff, och s. 82 f.

Recensioner

I detta kapitel kommer jag att redogöra för hur de utvalda verken tagits emot av BTJ:s lektorer och i kultursidorna på svenska dags- och kvällstidningar. Jag kommer att se om mottagandet påverkas av om det är en man eller en kvinna som skrivit boken (eller för den delen recensionen) samt om böckernas innehåll påverkar recensionerna. Med andra ord: får de böcker jag klassificerat som pornografiska ett annat mottagande än dem jag klassificerat som erotiska?

Kapitlet läggs upp på följande sätt: först en sammanfattning av recensionerna till varje verk, följt av en diskussion av resultatet.

Gunnar Blå: Den tredje systemen

BTJ:s recensent Magnus Pettersson beskriver *Den tredje systemen* som en lättläst, thrillerlik och brutal roman med starka äckeleffekter och ett tydligt Kristusmotiv, där kastrationen huvudpersonen utsätts för får stå som symbol för korsfästelsen. Gunnar Blå ”förenar skickligt sin säregna stil och ton med känslomhet och ett kraftfullt expressionistiskt bildspråk.”⁹¹

Sydsvenskans recensent ser *Den tredje systemen* som en surrealistisk roman med existentiell överton, och *Aftonbladets* Jenny Tunedal är imponerad av romanen som slår henne som en ”briljant skrikspya [...] rakt mot hjärtat.” Hon lyfter fram både det äckliga och det vackra och beskriver boken som en spännande deckare om ensamhet, förlust och död, ”en skämtsamhet, en irriterande bokjävvel och en väldigt rörande roman om att vara man och någons far och någons barn och alldeles hopplös och hopplöst förlorad.”⁹²

I *Dagens Nyheter* beskrivs Gunnar Blå som ”en av den svenska prosans mer originella poetiska begåvningar”, men också ”en av dess mer enkel-spåriga”. Romandebuten är tyvärr inte särskilt övertygande, men trots att författaren inte kan matcha Strindbergs ”existentiella yrsel” försöker han i alla fall.⁹³ *Expressens* recensent sammanfattar *Den tredje systemen* med tre ord: ”Kuk. Fitta. Pistol.” Gunnar Blås tidigare texter har varit provocerande och

⁹¹ Pettersson, Magnus, BTJ-häftet 2005:24.

⁹² Brunner, Andreas, 2006, ”Existentiellt sprutande” *Sydsvenskan*, 30 januari, och Tunedal, Jenny, 2005, ”En död att njuta av – Jenny Tunedal om höstens deckare: må bra-mys och en vidrigt vacker bok”, *Aftonbladet*, 19 december.

⁹³ Jönsson, Dan, 2005, ”Existentiell yrsel hos Gunnar Blå”, *Dagens Nyheter*, 10 november.

underhållande, men debutromanen misslyckas på båda fronterna. ”*Den tredje systemen* uppvisar samma melodramatiska scenbygge som Harlekinromanerna.”⁹⁴

Trots *Expressens* kritiska recension får *Den tredje systemen* övervägande positiva omdömen, och de två recensenter som är mindre övertygade av Gunnar Blås romandebut berömmar ändå hans tidigare författarskap.

Pat Califia: Machoslampor

BTJ:s recension av *Machoslampor*, skriven av Filippa Lindholm, innehåller starkt laddade negativa termer: det är en ”plågsam läsning” av ”detaljerade vålds- och förnedringsscener” och ”fruktansvärda övergrepp,” och Lindholm uttrycker känslor av förtvivlan, äckel och skräck inför det som skildras. Hon betecknar dock Einar Heckschers översättning som briljant.⁹⁵

Både i *Aftonbladet* och i *Borås Tidning* inleds recensionerna med en presentation av Califias politiska bakgrund och hans köns- och namnbyte. Novel- lerna beskrivs i *Borås Tidning* som vilken ”bensinmacksporr som helst, bara annorlunda, grövre, och inte fullt lika tråkiga”, med undantag för en novell, som är spännande även för dem som inte delar Califias sadomasochistiska läggning. Den novellen har också en ironisk distans de övriga saknar.⁹⁶ Enligt *Aftonbladets* recensent är novellerna ”tämmligen välskrivna”, men det rör sig ändå om en i grunden ”litterärt torftig text”, en kombination av onanimaterial och sexualpolitiska skrifter. Läsningen är plågsam: ”Man vill gråta, skynda till och hjälpa, be dem sluta slå varandra blå över ryggar och stjärtar. Det svåraste är att de flesta scener kopierar ett slags incestuöst färgad barnmisshandel.” I de fall då den litterära nivån höjs gissar recensenten att det är översättarens för- tjänst.⁹⁷

I en guide till erotisk skönlitteratur i *Expressen* skriver Katerina Janouch att *Machoslampor* inte får missas: ”Pat Califia är en skärpt observatör och har blick för sexualitetens lustiga vändningar.”⁹⁸ *Dagens Nyheter*s recensent där- emot anser *Machoslampor* vara en ”ledsamt vidrig” samling ”ändlösa, pladd- riga pornoveller om lavemang, fistfucking, piskande, maktutövande och fysisk smärta.”⁹⁹

⁹⁴ Lundberg, Kristian, 2005, ”Kom tillbaka, Farbror Blå”, *Expressen*, 26 oktober.

⁹⁵ Lindholm Filippa, BTJ-häftet 2003:11.

⁹⁶ Kastner, Fabian, 2003, ”Prosa”, *Borås Tidning*, 6 april.

⁹⁷ Hammarström, Camilla, 2003, ”Begärets befrielse? – Camilla Hammarström blev mer förtvivlad än kåt av *Machoslampor*”, *Aftonbladet*, 28 mars.

⁹⁸ Janouch, Katerina, 2005, ”Sex & kärlek. Stor guide. Så får du läslust”, *Expressen*, 20 mars.

⁹⁹ Rydell, Malena, 2003, ”Måste patriarkatet rocka mer?”, *Dagens Nyheter*, 26 juli.

Machoslampor får alltså, med undantag från Katerina Janouchs uttalande, enbart ofördelaktiga omdömen, varav flera är mycket negativa – novellernas innehåll beskrivs som vidrigt, torftigt, plågsamt och fruktansvärt.

Kärlek

Kärlek, denna nyutgåva av svenska erotiska noveller från slutet på sextiotalet, togs emot utan entusiasm av recensenterna. BTJ:s Filippa Lindholm berömmar variationen i miljö och stämning, men menar att man som samtidigt blir ”medveten om obenägenheten att skildra erotiken som alltför seriös”.¹⁰⁰ Mer eller mindre positiva omdömen förs även fram i *Expressen* och i *GT*. Katerina Janouch tror att volymen kommer att fylla ett tomrum, och Jan Ceder menar att detta är en samling ”mysporr” med ”gott om monumentala organ och seismiska eruptioner”.¹⁰¹

I *Göteborgs-Posten* däremot ifrågasätts samlingens aktualitet, och recensenten förundrar sig över att någon anser att dessa berättelser behövde ges ut i nytryck. I *Nerikes Allehanda* uttrycks samma brist på intresse: novellerna är ”föga upphetsande”, och ”luktar lite katedraler”.¹⁰² Även *Dagens Nyheter*s recensent har liknande tankar: Novellerna är föråldrade och enbart dugliga för att visa på hur mycket som skiljer 1960- och 2000-talet åt. Det är varken god litteratur eller god pornografi, och mer hysteriskt än upphetsande: ”Man kan nästan se instruktionerna framför sig: visa att sexualitet är roligt och naturligt. Kalla det för kärlek, inget annat, och visa hur fint det är.”¹⁰³

Det sammanlagda bemötandet är med andra ord svalt, och trots att kritiken långt ifrån är lika vass som mot andra verk i undersökningen råder det ända en viss konsensus angående novellsamlingens bristande aktualitet.

Daniel Möller: Skulle kunna röra dig

Skulle kunna röra dig får ett mycket positivt omdöme av BTJ:s recensent Peter Viktorsson: ”Sällan har väl lyckan och vandan, helt enkelt det oundvikliga i att vara ung och kåt, beskrivits med sådan oförställd charm och språklig spänst.” Men Viktorsson kritiserar samtidigt Möllers sätt att söka sig ”mot det förment avvikande och mera uppseendeväckande”.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Lindholm, Filippa, BTJ-häftet 2005:05.

¹⁰¹ Janouch, Katerina, 2005, ”Sex & kärlek. Stor guide. Så får du läslust”, *Expressen*, 20 mars och Cedar, Jan, 2006, ”I mysporr har alla roligt”, *GT*, 20 augusti.

¹⁰² Jäderling, Viktoria, 2005, ”För desperata, normala män”, *Göteborgs-Posten*, 2 juli och Eriksson, Dixie, 2005, ”Litteratur Leif Eriksson (urval)”, *Nerikes Allehanda*, 30 januari.

¹⁰³ Thente, Jonas, 2005, ”Porren är alltid politisk”, *Dagens Nyheter*, 31 maj.

¹⁰⁴ Viktorsson, Peter, BTJ-häftet 2006:20.

Svenska Dagbladet recensent skriver att novellsamlingen visserligen har hög igenkänningsfaktor, är formsäker och att Möller ”vid upprepade tillfällen” lyckas ”komma läsaren riktigt nära”, men att den samtidigt präglas av politisk korrekthet och av ”en överdrivet mustig formuleringsglädje”.¹⁰⁵ Utan positiv eller negativ värdering nämner han Möllers brott mot språknormen. Även i *Borås Tidning* tar recensenten fasta på Möllers okonventionella språkbruk, men i tydlig positiv bemärkelse: Möller gör ”skickligt bruk av det dialektala” med stilistiska vinster som följd, och nivån höjs ytterligare av poetiska inslag. Till skillnad från hur sex vanligtvis skildras inom ungdomslitteraturen försöker Möller inte vara pedagogisk, utan eftersträvar noveller som läsaren kan onanera till: ”Den som har behov av den sortens litterär stimulans lär inte bli besviken, för texterna täcker in ett mycket vitt fält av sexuella uttryck.”¹⁰⁶

Göteborgs-Postens Jenny Högström är lyrisk i sin recension av novellsamlingen. Möller har skrivit ”sjutton korta, snärtiga och samtidigt helt skruvade och underbart fantasmastiska knullberättelser” med dialog på ”perfekt avlyssnad malmöslang”. Sin enda kritik riktar hon mot de överflödiga citaten i innehållsförteckningen och berättelsernas slutklämningar som varken behövs eller fungerar.¹⁰⁷ Även *Expressens* recension är positiv: Möllers texter ”har pornovellens alla kännemärken – med stil”.¹⁰⁸

Skulle kunna röra dig får således betydligt mer beröm än kritik, och flera omdömen är mycket positiva.

Närstrid: Vanessa

När det gäller *Närstrid: Vanessa* berömmar BTJ:s recensent Peter Viktorsson författarnas engagemang och de träffsäkra tecknade serierna som novellerna varvas med, men påtalar de litterära bristerna: ”Dialogen känns ofta teoretiskt påklistrad, och ibland faller berättelserna in i ett mekaniserat sexältande som är icke-traditionellt blott i den bemärkelsen att kvinnan spelar huvudrollen.”¹⁰⁹ Bitte Anderssons serier får beröm också i *Borås Tidning*. De är ”normbråkiga och smart kaxiga” och ”ger luft åt de täta textberättelserna.”¹¹⁰

I *Dagens Nyheter* hyllas *Närstrid: Vanessa*. ”Estetiskt sett är novellerna högtstående,” skriver Jonas Thente. ”Det är ibland lysande samtidsnoveller,”

¹⁰⁵ Israelson, Per, 2006, ”Formmedvetet om sex och första kärleken”, *Svenska Dagbladet*, 28 augusti.

¹⁰⁶ Grönborg, Peter, 2006, ”Sex är temat i alla noveller”, *Borås Tidning*, 11 april.

¹⁰⁷ Högström, Jenny, 2006, ”Kåta är vi allihopa”, *Göteborgs-Posten*, 3 maj.

¹⁰⁸ Küchen, Maria, 2006, ”Kärlekens regelbrott”, *Expressen*, 24 juli.

¹⁰⁹ Viktorsson, Peter, BTJ-häftet 2005:13.

¹¹⁰ Östberg, Marit & Nygren, Anders, 2005, ”Ordet porr med nytt innehåll”, *Borås Tidning*, 21 augusti.

som uppfyller kraven både för konstverk och för pornografi. Innehållet är provokativt, och det enda han kritiserar är det flitiga användandet av kondomer och slickklappar som bitvis får novellerna att påminna om ”reklamslag från socialstyrelsen.”¹¹¹

Närstrid: Vanessas förhållandevis få recensioner get uttryck för märkbart skilda åsikter. För en recensent handlar det om ett mekaniskt sexältande, för en annan om lysande samtidsnoveller. De tecknade serierna får mer beröm än novellerna.

Pauline Réage: Berättelsen om O

Berättelsen om O har recenserats två gånger i samma BTJ-häfte. Åke Erlandson menar att romanen utan tvekan har vissa litterära förtjänster, trots de något gammaldags sadomasochistiska elementen. ”Det erotiska skildras med monoton distans och återhållen lidelse.”¹¹² Filippa Lindholm skriver om en paradoxal och obekväm läsoplevelse. ”För trots den motbudande och perverterade skildringen av total kvinnlig förnedring som den ultimata kärlekshandlingen, är språket iögonfallande stilfullt och elegant.”¹¹³

Enligt *Svenska Dagbladets* recensent har de förhållandevis korta erotiska scenerna bleknat med åren och de kan inte riktigt jämföra sig med den erotiska litteratur som skrivits av moderna författare som Françoise Rey och Catherine Millet. Språket beskrivs som högtidligt och klassiskt stramt.

Romanen kan läsas som en sentida utlöpare av den romantiska litteraturens idé om den totala och förtärande kärleken som når sin apoteos i döden – en modern version av sagan om Tristan och Isolde sålunda, men i vilken endast Isolde betalar kärlekens pris.¹¹⁴

Radioteatern har gjort en uppsättning av *Berättelsen om O* som sändes i P1 den sjunde juni 2004. Denna uppsättning recenserades i förväg i både *Expressen* och *Göteborgs-Posten*. Nils Schwarz skriver i *Expressen* att *Berättelsen om O* är ”lika upphetsande som linjalen man mäter pittlängden med” och ”en machofjäntig önskedröm utan ett uns av värdighet”.¹¹⁵

Amelie Björck beskriver den fruktansvärda motvilja hon känner och frågar sig hur hon som lyssnare ska kunna koppla bort den verklighet där kvinnor far

¹¹¹ Thente, Jonas, 2005, ”Porren är alltid politisk”, *Dagens Nyheter*, 31 maj.

¹¹² Erlandson, Åke, BTJ-häftet 2005:13.

¹¹³ Lindholm, Filippa, BTJ-häftet 2005:13.

¹¹⁴ Johnsson, Hans-Roland, 2005, ”Erotisk klassiker skrevs för att hålla älskaren kvar”, *Svenska Dagbladet*, 14 augusti.

¹¹⁵ Schwarz, Nils, 2004, ”Radioteater: Skäras eller piskas”, *Expressen*, 4 juni.

illa, ”behandlas som boskap och precis som O tvingas sänka sin smärtröskel tills ingenting längre gör ont”¹¹⁶. Recensionen avslutas med en fråga: ”Är det etiskt försvarbart att omhulda våldsporr bara för att den är gammal och litterär?”¹¹⁷

Berättelsen om O bedöms av recensenterna till stor del utifrån sitt innehåll. Språket uppmärksammas positivt, men innehållet beskrivs som motbjudande, perverterat och utan värdighet – ja, rent av som våldsporr, trots att de erotiska skildringarna är korta och förhållandevis få.

Markis de Sade: Filosofin i sängkammaren

Filippa Lindholm har recenserat *Filosofin i Sängkammaren* för BTJ:s räkning. Hon menar att romanen generande nog är ”vansinnigt rolig i all sin överdriva vidrighet,” men att skattet vid de grova våldtäktsscenerna i slutet fastnar i vrångstrupen. Det är ”lika vedervärdigt provocerande som man väntat sig. Sexorgierna är råa, blodet stänker, löskukar florerar och orgasmerna avlöser varandra.”¹¹⁸

Svenska Dagbladet har skrivit om *Filosofin i Sängkammaren* två gånger, först 2003 och sedan igen 2006. Enligt Johan Tralau är denna bok den mest perversa som någonsin skrivits, och intressant i sin oförsonlighet. Samlagsställningarna beskrivs som ”maskinella”, men i övrigt fokuserar Tralau mer på de Sades filosofiska ståndpunkter än på berättelsens litterära och språkliga aspekter. De Sade ser utplånandet av den mänskliga rasen som någonting naturligt och eftersträvansvärt och hyllar varje människas rätt till njutning även om det sker på någon annans bekostnad: ”Därför måste också en totalitär och anarkistisk porrstat upprättas, där mord är tillåtet, och alla har rätt att våldta alla andra på offentliga bordeller.”¹¹⁹

Hans-Roland Johnsson, också han från *Svenska Dagbladet*, menar att de Sades texter uppenbarligen skrivits med ett annat syfte än att verka upphetsande på läsaren, och därför svårligen kan klassificeras som pornografi. ”Våldet triumferar, huvudpersonerna förblir ostraffade, deras argument möter inga betydelsefulla invändningar och allt tyder på att författaren bakom texten soli-

¹¹⁶ Här gör sig recensenten skyldig till ett tankefel. För att ingenting längre ska göra ont måste smärtröskeln naturligtvis höjas snarare än sänkas.

¹¹⁷ Björck, Amelie, 2004, ”Det gör bara alltför ont”, *Göteborgs-Posten*, 6 juni.

¹¹⁸ Lindholm, Filippa, BTJ-häftet 2006:12.

¹¹⁹ Tralau, Johan, 2003, ”Sex, offer och frihet till döds”, *Svenska Dagbladet*, 14 januari.

dariserar sig med sina hjältars handlande.” De Sades författarskap beskrivs som ”udda och ifrågasatt.”¹²⁰

Enligt Mario Grut på *Aftonbladet* finns det någonting absurt komiskt i de ständiga sexakterna avbrutna av de Sades filosoferande. Men det är inte de pornografiska inslagen som är det viktiga i verket, utan författarens ”angrepp på den humanitära filosofi som härskade kring honom.” Samma tvetydighet i vårt förhållande till andras sorg och smärta som de Sade gav uttryck för består i vårt samhälle, men ”bara de Sade tog itu med den på allvar.”¹²¹

Göteborgs-Postens recensent ser däremot ingenting viktigt i Markis de Sades skrifter. Den enda fördelen med att *Filosofin i Sängkammaren* ges ut på svenska är att läsarna med egna ögon kan se hur tråkig och ointressant de Sade är. Han är ”löjligt juvenil mitt i sina excesser”, och i själva texten finns ”inte mycket av intellektuellt värde” att hämta. ”Att Sade i denna svenska utgåva presenteras som om han var en för vår samtid förebildlig tänkare är förstås lika obegripligt som osympatiskt.”¹²² Fabian Kastner, som skriver för *Borås Tidning*, håller med om att de Sade är tråkig och menar att hans texter under tidens gång uppnått en ofrivillig komik i blandningen av hårdporr och 1700-talets högtidliga språkbruk. Trots detta besitter de Sade ett idéhistoriskt intresse, främst genom det inflytande han haft över sentida författare och tänkare.¹²³

I *Expressen* jämför Nina Lekander Markis de Sade både med vanlig porr och med finlitterära Catherine Millet, och konstaterar att de Sade till skillnad från dessa aldrig blir långtråkig. Hon finner texten upphetsande och berömmar entusiasmen, formuleringskonsten och humorn.¹²⁴

Som synes har *Filosofin i sängkammaren* recenserats fler gånger är något annat verk i undersökningen. Boken bedöms till stor del utifrån sina idéhistoriska och filosofiska meriter, och trots att många recensenter beskriver boken som pervers, långtråkig och udda är de flesta överens om att den ändå besitter ett visst intresse.

Anastasia Wahl: Den vidrige

Enligt BTJ:s recensent Mikael Huss räddas *Den vidrige* av den ”absurda, och inte sällan extremt plumpa, humorn”. Han varnar dock för att deckaren, med

¹²⁰ Johnsson, Hans-Roland, 2006, ”Vid fantasins yttersta gräns”, *Svenska Dagbladet*, 2 juli.

¹²¹ Grut, Mario, 2006, ”Otuktad! – Mario Grut läser Markis de Sade”, *Aftonbladet*, 12 april.

¹²² Dahlbäck, Johan, 2002, ”Trist sadist”, *Göteborgs-Posten*, 20 november.

¹²³ Kastner, Fabian, 2002, ”En återupptäckt av de Sade”, *Borås Tidning*, 11 november.

¹²⁴ Lekander, Nina, 2002, ”Könsdelarnas krig”, *Expressen*, 9 november.

allt sitt sexfrossande, långt ifrån är politiskt korrekt, och ”absolut inte något för alla”.¹²⁵

Den vidrige får ett kort omdöme i *Expressen*, där Kristian Lundberg berömmar bokens omslag men kallar innehållet upprörande, enahanda, och groteskt snarare än pornografiskt. ”Ironin räcker till, men inte mer.”¹²⁶

Urban Kristianson skriver för *Nerikes Allehanda* att bokens syfte tycks vara att ”torpedera hela genren”, full som den är av ”karikatyrartade och våldsamma sexskildringar” i en blandning av Charles Bukowski, Markis de Sade och deckarpastisch.¹²⁷

Sommaren 2004 publicerade *Stockholms Fria Tidning* *Den vidrige* som sommarföljetong, något som orsakade debatt på tidningens kultur- och insändarsidor. Guido Zeccola försvarar valet av följetong dels genom att hänvisa till ”det förtryck – det vill säga censur – boken hade blivit utsatt för” när bland andra Pocket Shop valde att inte inkludera den i sitt sortiment, dels genom att argumentera för att *Stockholms Fria Tidning* ”måste ge utrymme för det avvikande, även där det gör ont”.¹²⁸ I samma nummer får ytterligare två skribenter komma till tals. Daniel Westerlund menar att *Den vidrige* vore ”oläslig och dödligt tjatig om det inte vore för att den är så välskriven”, och Elinore Lindén Strand gör en queerteoretisk tolkning av romanen, som ”sätter våra fasta föreställningar om kön, genus, sexualitet och makt i gungning.”¹²⁹

Nästan hela debatten kring *Den vidrige* här ägt rum i *Stockholms Fria Tidning*. I övrigt har mycket få tidningar brytt sig om att recensera verket. *Stockholms Fria Tidnings* skribenter tenderar att läsa in ett djupare politiskt budskap i romanen än de övriga recensenterna, som beskriver boken som våldsam, grotesk och sexfrossande.

Sammanfattning

Efter en genomgång av verkens recensioner står följande klart. De fyra manliga författarna har fått bättre recensioner än de kvinnliga, och där omdömet har varit positivt har det i regel varit starkare positivt för männen. Sadomasochistiska inslag döms hårdare i *Machoslampor* och *Berättelsen om O*, böcker skrivna av kvinnliga författare och med kvinnor i huvudrollerna, än i *Filosofin i*

¹²⁵ Huss, Mikael, BTJ-häftet 2002:15.

¹²⁶ Lundberg, Kristian, 2002, ”Deckargenrens rosa sidor”, *Expressen*, 9 november.

¹²⁷ Kristianson, Urban, 2002, ”Porr på papper”, *Nerikes Allehanda*, 28 juli.

¹²⁸ Zeccola, Guido, 2004, ”Klitty utrotar folkhemmet”, *Stockholms Fria Tidning*, 17 juli.

¹²⁹ Westerlund, Daniel, 2004, ”Vriden och vidrig pulp fiction?” och Lindén Strand, Elinore, 2004, ”Klitty – med en vild, våt dröm om könlöshet”, *Stockholms Fria Tidning*, 17 juli.

sängkammaren, som i större utsträckning bedöms utifrån litterära meriter och samhällelig och idéhistorisk relevans. Böcker som jag klassat som pornografiska väcker överhuvudtaget starkare reaktioner, både positiva och negativa, än de övriga. Enda undantaget här är *Skulle kunna röra dig*, som inte bara fått flest positiva recensioner och inte en enda uttalat negativ, utan också fått den sortens översvallande beröm som i regel tycks sparas för mer kontroversiella verk. Sämst recensioner har *Machoslampor* fått, med fyra negativa till starkt negativa recensioner och ett enda positivt omdöme. Kvinnliga recensenter är mer positivt inställda till alla böcker utom *Machoslampor* och *Berättelsen om O*, och de tenderar överhuvudtaget att använda sig av starkare termer och tydligare omdömen än de manliga.

BURK-sökning

Den tjugosjunde december 2006 genomförde jag en sökning i BURK för att se hur många bibliotek som hade någon utgåva av de åtta utvalda verken. Det bör hållas i åtanke att antalet exemplar utan tvekan ändrats sedan dess, då biblioteksbestånd inte är någonting statistiskt. Detta gäller särskilt *Skulle kunna röra dig*, som gavs ut under hösten 2006. Chansen är stor att det finns bibliotek som tänkt köpa in verket, men inte hunnit göra det när jag genomförde undersökningen. Samtidigt ger detta en fingervisning om bibliotekens bestånd av erotiskt material.

I dagsläget registrerar 235 svenska bibliotek, de flesta av dem folkbibliotek, sitt innehav i BURK. En sökning på ämnesordet "erotik" gav 146 träffar, varav 37 utgjordes av traditionella böcker. (Övriga träffar var till exempel talböcker och DAISY-talböcker.) "Erotik" som genre gav enbart 10 träffar. Tabellen nedan visar resultatet av sökningen på de enskilda verken i undersökningen.

Titel	Antal bibliotek som har verket
Filosofin i sängkammaren	147
Skulle kunna röra dig	114
Kärlek	103
Närstrid: Vanessa	96
Berättelsen om O	75
Den tredje system	21
Machoslampor	17
Den vidrige	16

Filosofin i sängkammaren finns i någon utgåva på lite mindre än två tredjedelar av de BTJ-an slutna biblioteken. Även *Berättelsen om O* är förhållandevis väl representerad med sina 75 träffar, detta trots låga betyg och omdömen som tar fasta på det sadomasochistiska temat. Båda dessa böcker är erotiska klassiker, och det tycks sannolikt att respektive författares berömmelse till viss del uppväger både innehåll och negativa recensioner.

Skulle kunna röra dig och *Närstrid: Vanessa* har båda fått litteratur- och distributionsstöd, och borde således finnas på åtminstone ett bibliotek i varje kommun. Att så inte verkar vara fallet tyder på att en del bibliotek valt att inte

inkludera böckerna i samlingarna, trots att de fått dem utskickade gratis.¹³⁰ *Skulle kunna röra dig* finns på något fler bibliotek än *Närstrid: Vanessa*, och detta kan ha flera tänkbara skäl. Medan det på omslaget till *Närstrid: Vanessa* står att det handlar om ”feministisk porr” är omslaget till *Skulle kunna röra dig* mer neutralt. Möllers bok har dessutom fått positivare recensioner i BTJ-häftet och i svenska dagstidningar.

Även *Kärlek* är välrepresenterad på svenska folkbibliotek, och många av de faktorer som gäller för *Skulle kunna röra dig* gäller även här. Omslaget är lågmält, titeln långt ifrån uppseendeväckande, och baksidestexten antyder kvalitet och folklighet. Flera recensenter beskriver visserligen *Kärlek* som föråldrad, men BTJ-recensionen är försiktigt positiv.

Det som framförallt är intressant i resultatet av sökningen är det stora glappet mellan *Berättelsen om O* och de sista tre verken, *Den tredje systemen*, *Machoslampor* och *Den vidrige*. Vad som framförallt skiljer dessa tre verk från de övriga är våldsskildringarna, de explicita och ofta våldsamma sexscenerna samt det grova språket. Böckerna är knappast mer anstötliga än *Filosofin i sängkammaren*, som jag redan visat, men till skillnad från Markis de Sade har dessa författare, som här gör sina svenska romandebuter, ingen berömmelse att falla tillbaka på. Resultatet tycks bekräfta det som både Pope och Curry kom fram till i sina undersökningar bland amerikanska respektive brittiska och kanadensiska bibliotekarier: ju grövre språk och explicitare sexskildringar, desto mer drar man sig för att köpa in böckerna.

Jag vill här passa på att återknyta till Gayle Rubins hierarkiska system av sexuella värderingar. Fler aspekter av den sexualitet som enligt Rubin av samhället betraktas som dålig förekommer i dessa verk än i några av de övriga, de Sade undantagen. Här finns homosexualitet, promiskuositet, prostitution, gruppsex, offentligt sex, sex som överskrider generationsgränserna, sex med hjälp av föremål och leksaker samt sadomasochism. Dessa tre böcker är också de mest pornografiska i min undersökning – återigen med undantag för Markis de Sades *Filosofin i sängkammaren*.

¹³⁰ Det finns 290 kommuner i Sverige, och även om man drar sig till minnes att alla inte är anslutna till BURK tycks siffrorna vara för låga för att böckerna ska kunna finnas representerade i alla svenska kommuner. Detta gäller särskilt *Närstrid: Vanessa* som publicerades och skickades ut till kommunbiblioteken redan 2005.

Minienkät

I början av januari gjorde jag ett slumpmässigt urval bland de folkbibliotek som fanns listade på *inetmedia.nu*, en webbportal med länkar inom olika områden som ekonomi, hälsa, kultur och myndigheter. Jag skickade ut ett e-postmeddelande med frågor till tio olika bibliotek runt om i landet. Sju av dessa återkom med svar, men då jag sedan genomförde en intervju på ett av dessa bibliotek väljer jag att inte redogöra för det bibliotekets svar här. I slutet av februari skickade jag ut samma e-mail till ytterligare tre bibliotek och fick ett svar. Eftersom urvalet är så pass litet går det inte att dra några generella slutsatser av resultatet. Detta är enbart att betrakta som ett stickprov.

De sju biblioteken varierar i storlek. Det största är huvudbibliotek i en stad med cirka 80 000 invånare, medan det minsta ligger i en centralort med strax över 1000 invånare. Detta påverkar naturligtvis både bestånd och lånestatistik. Tabellen nedan visar biblioteken sorterade efter de respektive orternas invånarantal.

	Antal invånare i tätorten (närmaste tusental)
Bibliotek A	80 000
Bibliotek B	17 000
Bibliotek C	6000
Bibliotek D	4000
Bibliotek E	3000
Bibliotek F	2000
Bibliotek G	1000

Som framgår är de flesta orterna små eller mycket små, vilket enbart är att förvänta av ett så pass litet slumpmässigt urval.

Bestånd

Tabellen nedan visar vilka verk de enskilda biblioteken har i sitt bestånd, när de köptes in och hur många gånger de har blivit utlånade. I de fall då biblioteken har mer än ett exemplar av ett visst verk har jag angett året då det första exemplaret köptes in och slagit ihop exemplarens utlåningsstatistik.

	A	B	C	D	E	F	G
Den tredje systemen	2006 2 utlån	-	-	-	-	-	-
Machoslampor	2003 11 utlån	-	-	-	-	-	-
Kärlek	2005 17 utlån	-	-	-	-	2005 5 utlån	-
Skulle kunna röra dig	2006 1 utlån	-	-	2006 0 utlån	-	2006 0 utlån	-
Närstrid: Vanessa	2005 5 utlån	2005 1 utlån	-	2006 0 utlån	-	-	2005 1 utlån
Berättelsen om O	1991 181 utlån	-	1991 32 utlån	-	-	-	-
Filosofin i sängkammaren	2003 13 utlån	Stulen 0 utlån	2003 14 utlån	-	2004 5 utlån (stulen)	-	2003 0 utlån
Den vidrige	-	-	-	-	-	-	-

Som tabellen visar är *Filosofin i sängkammaren* det verk flest bibliotek köpt in. På två av biblioteken har boken blivit stulen, och på bibliotek B hände detta så snart efter inköpet att den aldrig hann lånas ut. Inget av de två biblioteken har ersatt det stulna exemplaret med ett nytt. Trots stölbegärligheten och bibliotekens villighet att köpa in den, är *Filosofin i sängkammaren* långt ifrån den populäraste boken bland låntagarna på dessa sju bibliotek. *Berättelsen om O*, som enbart finns på två bibliotek, har på dessa sammanlagt lånats ut hela 213 gånger sedan 1991, men då har den även funnits tillgänglig tolv till femton år längre än de övriga böckerna. Intressant är också att *Machoslampor*, som bara finns på det största biblioteket, där har lånats nästan lika många gånger som *Filosofin i sängkammaren*, och detta under lika lång tid.

Som jag redan nämnt borde *Skulle kunna röra dig* och *Närstrid: Vanessa* finnas på åtminstone en av biblioteksenheterna i var kommun. Så är inte fallet. En sökning i kommunbibliotekens gemensamma OPAC-kataloger visar att medan *Skulle kunna röra dig* bara saknas i en av dessa sju kommuner, saknas *Närstrid: Vanessa* i tre. Här har man alltså inte enbart låtit bli att köpa in verken, utan fått ett exemplar tilldelat sig och valt att inte inkludera det i samlingarna.

Det är talande att *Den tredje systemen* och *Machoslampor* enbart finns på ett bibliotek vardera, och att *Den vidrige* inte finns på något. Dessa tre böcker hamnar alla långt till höger på skalan mellan erotik och pornografi, och i BTJ-recensionerna används ord som ”starka äckeleffekter”, ”obönhörligt brutal”, ”porr”, ”sexfrossande”, ”plågsam läsning” och ”detaljerade våld- och förnedringsscener”, som de inköpsansvariga bibliotekarierna kan tänkas ha tagit fasta på.

På bibliotek A hade man valt att placera *Närstrid: Vanessa, Berättelsen om O* och *Filosofin i Sängkammaren* i magasinet, vilket förklarades på följande vis:

Böcker med placering magasin [sic] innebär att våra låntagare inte hittar böckerna i hyllan när de vandrar runt i biblioteket, utan aktivt måste söka dem i katalogen och be oss i personalen hämta dem från källaren. Böckerna placeras i magasin av flera olika skäl, i just dessa fall är det, så vitt jag vet, både ålder, stödbegärlighet och ”för att inte väcka anstöt” som ligger bakom placeringen.

Då jag inte specifikt frågade om hyllplacering, var detta bibliotek det enda som inkluderade den informationen.

Utlåningsautomater

Jag frågade om biblioteken hade automater där låntagarna själva kunde låna sina böcker utan kontakt med en bibliotekarie, och om bibliotekarierna lagt märke till huruvida lånefrekvensen för sexuellt material (till exempel erotisk litteratur, sex- och samlevnadsböcker, böcker om homosexualitet och andra sexuella läggningar, konstböcker med bilder på nakna män och kvinnor och så vidare) förändrats sedan detta infördes.

Fyra av sju bibliotek har utlåningsautomater, men de flesta respondenter menade att det är svårt att avgöra om utlåningen påverkats i någon riktning. På bibliotek A svarade bibliotekarien på följande vis:

Då jag arbetar i informationsdisken och inte har direktkontakt med lånedisken dagligen har jag ingen egentlig inblick i frågan. Däremot kan jag ju utifrån lånestatistiken se att det inte skett några större skillnader sedan disken automatiserades. Till exempel samlingar med erotiska noveller har alltid lånats mycket. Jag tycker generellt att de låntagare som är intresserade av att hitta den typ av litteratur du beskriver frågar om de inte hittar rätt hyllor. Men det är naturligtvis svårt att uppskatta eventuella mörkertal, hur många som inte törs fråga.

Respondenten på bibliotek B hade inte någon uppfattning, men kunde tänka sig att det kunde vara lättare om man som låntagare slapp gå fram och visa upp

böckerna för personalen. På bibliotek D upplevde respondenten ingen förändring, och förfrågningar på sexuellt material var något som förekom.

Krav på gallring

Till sist frågade jag om det under respondentens tid på biblioteket hänt att en låntagare bett någon i personalen att gallra ut ett visst verk eller ett visst sorts verk ur bibliotekets bestånd, och i så fall på vilka grunder. Fyra bibliotekarier hade aldrig upplevt detta. På bibliotek E hade det hänt, men då bara rört sig om slitna böcker. På bibliotek B uppgav bibliotekarien att man hade blivit ombedd att ta bort böcker på grund av att de innehöll våld eller dåligt språk, och på bibliotek G sade respondenten att det hänt av två skäl: dels att låntagaren ifråga ville ha boken själv (och förmodligen hoppades på att kunna få den om biblioteket ändå skulle gallra bort den), dels att någon reagerat på det pornografiska innehållet i en serietidskrift och en DVD-film. En kollega på samma bibliotek erbjöd följande kompletterande svar:

Ja, en bok (fast nu minns jag ej namnet) den ville låntagaren att vi skulle ta bort för den var för feministisk, kvinnan talar om män som mindre värda - ungefär som hundar, det gillade inte låntagaren han ville ha sitt mänskliga värde som man - Vi gallrade den inte då den är en sk. klassiker på/inomområdet (sic).

Krav på gallring från låntagares sida verkar med andra ord inte förekomma ofta, men det händer.

Intervjuer

Jag har genomfört intervjuer med inköpsansvariga bibliotekarier på fem folkbibliotek och ett kombinerat folk- och skolbibliotek. Biblioteken varierade i storlek, från stadsbibliotek med ett tjugotal anställda till små landsortsbibliotek med en eller två anställda.

Den första intervjun genomfördes över telefon, de efterföljande på bibliotekariernas arbetsplats. Jag valde att anteckna istället för att banta intervjuerna, detta dels för att en bandspelare skulle kunna tänkas ha en hämmande effekt på informanterna, och dels på grund av den arbetsekonomiska fördelen i att redan under intervjun bedöma och sälla bland informationen.

Intervjuerna genomfördes med hjälp av på förhand utarbetade intervjufrågor, men i vilken ordning frågorna ställdes och hur de formulerades varierade från gång till gång. Eftersom intervjun inleddes med en rad allmänna frågor om bokinköp, valde jag att inte på förhand presentera syftet med min undersökning. Detta för att undvika att informanterna började tänka i banor av erotisk och pornografisk litteratur för tidigt. Informanterna visste att jag gjorde en undersökning om inköp av vuxen skönlitteratur, och jag väntade till halvvägs in i intervjun med att presentera mitt egentliga syfte.

Jag har valt att inte lägga ut några referenser i genomgången av intervjuresultaten. Istället redovisar jag intervjumaterialet separat i käll- och litteraturförteckningen sorterade efter informanternas namn, så att den som vill komma åt källmaterialet kan göra det.

Presentation av informanterna

Alla sex informanter är i medel- eller övre medelåldern. De har en lång yrkesverksam tid som bibliotekarier bakom sig, och har stor erfarenhet av inköpsfrågor. För att garantera informanternas konfidentialitet är alla namn i uppsatsen fingerade. Den 19 mars gjorde jag en sökning i varje biblioteks katalog, och resultatet av den sökningen redovisar jag tillsammans med presentationerna av informanterna.

Birgitta är inköpsansvarig på två bibliotek som fungerar som en enhet. I kommunen bor det cirka 21 000 invånare, och enheten har sex anställda. Intervjun med Birgitta genomfördes på telefon den 12 februari. När jag sökte på verken i undersökningen i bibliotekets katalog hittade jag *Skulle kunna röra*

dig, *Närstrid: Vanessa och Filosofin i sängkammaren*. En sökning på ämnesordet ”erotik” gav åtta träffar, inklusive dessa tre.¹³¹

Stefan deltar i bokmöten och har under många år aktivt medverkat i utformandet av den praxis biblioteket har för bokinköp. Han arbetar på huvudbiblioteket i en kommun med cirka 60 000 invånare. Biblioteket har kring tjugo anställda. Intervjun med Stefan ägde rum på hans bibliotek den 14 februari. Av de åtta böckerna som ingår i undersökningen har biblioteket fem: *Den tredje systemen*, *Kärlek*, *Skulle kunna röra dig*, *Närstrid: Vanessa* och *Filosofin i sängkammaren*. En sökning på ”erotik” som ämnesord gav 25 träffar, inklusive de nyss nämnda med undantag för *Den tredje systemen*.¹³²

Karl-Erik arbetar på en mindre enhet i en landsortskommun med cirka 13 500 invånare. Enheten har tre anställda och beslutar om inköp på bokmöten. Intervjun genomfördes på biblioteket den 15 februari. Biblioteket har tre av böckerna från min undersökning: *Skulle kunna röra dig*, *Närstrid: Vanessa*, och *Berättelsen om O*. En sökning på ämnesordet ”erotik” gav följande tre träffar: *Berättelsen om O*, *Chealsea Handlers Mitt vågräta liv* samt Anaïs Nins *Venusdeltat* som e-ljudbok.

Agneta är en av två bibliotekarier på sin enhet med ansvar för inköp av vuxen skönlitteratur. Hon arbetar i en stor svensk stad i en stadsdel med hög andel invandrare, vilket till viss del påverkar bibliotekets bestånd och aktiviteter. Av böckerna från min undersökning har biblioteket bara två: *Kärlek* och *Skulle kunna röra dig*. En sökning på ämnesordet ”erotik” gav sju träffar, inklusive de just nämnda.¹³³

Margareta arbetar vid kommunbiblioteket i en kommun med 40 000 invånare. På grund av en miss i kommunikationen visade det sig under intervjun att Margareta ansvarar för inköp av facklitteratur, men intervjun gav ändå många intressanta svar. Under en del av intervjun fick Margareta sällskap av Fredrik, som ansvarar för just inköp av skönlitteratur, och de hjälptes åt att bedöma de fyra sista verken. Intervjun ägde rum i bibliotekets administrativa lokaler den 21 februari. Biblioteket har fyra av böckerna från undersökningen: *Skulle kunna röra dig*, *Närstrid: Vanessa*, *Berättelsen om O* och *Filosofin i*

¹³¹ De övriga fem träffarna var Anaïs Nin, *Venusdeltat*; Markis de Sade, *De 120 dagarna i Sodom*; Georges Bataille, *Ögats historia*; Carlo Scipione Ferraro, *Sinnenas erotik*; samt en svensk novellsamling från 1989 med titeln *Lustans labyrinter*.

¹³² Bland de övriga träffarna fanns Anaïs Nin, franska författare som Georges Bataille, Octave Mirbeau, och Markis de Sade, samt även ett antal samlingar med erotiska berättelser som *Sex mäns lusta* och *Erotik: tolv författare kring ett tema*.

¹³³ Övriga träffar: En novellsamling med titeln *Erotiska berättelser*; Chealsea Handler, *Mitt vågräta liv*; *Lustans labyrinter*; Octave Mirbeau, *Lidandets lustgård* samt Anaïs Nin, *Venusdeltat*.

sängkammaren. Ämnesordet ”erotik” gav åtta träffar, inklusive de ovan nämnda.¹³⁴

Christer arbetar på två landsbygdsbibliotek som fungerar som en enhet knuten till stadsbiblioteket i en stor svensk stad. Enheten har fyra anställda samt en skolbibliotekarie på 25 procent som skolan finansierar. Christer är den som köper in all vuxenlitteratur till enhetens båda bibliotek. Av böckerna i min undersökning har enheten enbart *Skulle kunna röra dig*, och en sökning på ämnesordet ”erotik” gav tre träffar.¹³⁵

Inköpsprocessen

Bokmöten förekommer på alla sex bibliotek, men mötets funktion och utformning varierar. Alla informanter använder BTJ:s sambindningslistor som inköpsunderlag, och för de flesta spelar sambindningslistornas recensioner en avgörande roll. Detta är inget unikt för min undersökning. Två magisteruppsatser framlagda vid Högskolan i Borås angående folkbiblioteks inköp av fantasy har fått liknande svar.¹³⁶ Enligt Stefan är det för att tiden inte alltid räcker till för att gå vidare och leta andra recensioner och omdömen. Ändå gör han det ibland, om han av någon anledning ställer sig misstänksam mot recensenten eller känner att han behöver mer information innan han kan fatta ett beslut.

Recensioner i svenska dagstidningar och i övrig media är betydelsefulla, och på Margaretas bibliotek spelar dessa recensioner större roll än sambindningslistorna. Det är det främst när det gäller den utländska litteraturen som man förlitar sig på BTJ:s recensioner. Precis som Stefan hänvisade hon till tidsbrist: man saknar helt enkelt tid att på egen hand sätta sig in i det som inte recenserats i svensk press.

Inköspolicy och inköpskriterier

Av de sex biblioteksenheterna var det bara Agnetas som hade en skriftlig inköspolicy. Att det inte finns någon officiell inköspolicy betyder naturligtvis inte att det saknas inköpskriterier. Sådant som togs i beaktande på de olika

¹³⁴ Övriga träffar: *Lustans labyrinth*; Anaïs Nin, *Venusdeltat* (som bok och som e-ljudbok) samt Markis de Sade, *De 120 dagarna i Sodom*.

¹³⁵ Förutom *Skulle kunna röra dig* även *Erotiska berättelser* och Chelsea Handler, *Mitt vågräta liv*.

¹³⁶ Nilsson, Erik, 1996, *Science fiction och fantasy. En undersökning av svenska bokförlags utgivning och fyra biblioteks inköp under tidsperioden 1989-1994*, s. 39.

Hjernerstedt, Ann-Sofie & Wennerlund, Anna, 2000, *Om synen på en genre. Vad tycker ett antal av Btj:s lektörer och några bibliotek om fantasy?*, s. 69.

enheterna var lånefrekvens, bibliotekets ekonomi, befintligt bestånd, bibliotekets profil och bredd. Fyra informanter uppgav kvalitet som ett viktigt kriterium, och två av dem påpekade att det fanns ett visst motsatsförhållande mellan kvalitet och lånefrekvens. Enligt Stefan har kvalitetskraven förskjutits något de senaste tio till femton åren. I stället för att sträva efter att antingen maximera antalet lån eller höja kvalitetsnivån försöker man ha en kontinuerlig avvägning mellan de båda målen, med en svag förskjutning till fördel för antalet lån.

Kvalitetsbegreppet

Eftersom kvalitet verkade vara ett så pass viktigt kriterium för de flesta av mina informanter bad jag dem förklara vad ordet innebar för dem. Karl-Erik svarade att det hade att göra med hur verket var, innehållsligt och stilistiskt, men att det var svårt att definiera. Han sade att det egentligen handlade om en känsla, och att det var någonting bibliotekarierna diskuterade gemensamt. Kravet på kvalitet har sänkts under de senaste åren, och enheten köper nu för tiden in sådant de inte skulle ha köpt förut. Enligt Stefan handlade kvalitet om språk, gestaltning och stil, och inte alls om ett verks innehåll eller värderingar. Samtidigt påpekade han att ett verk som är stark anstötligt måste ha någonting som kompenserar för och väger upp det. Som exempel nämnde han *Mein Kampf*, som knappast köps in på grund av sina värderingar. Agneta sade att en skönlitterär bok kan ha många kvalitéer. Den bör ha ett bra språk och innehåll, ha en mening och ge läsaren någonting. Margareta var inne på samma spår: en kvalitativ bok för henne var en bok med ett litterärt värde och ett budskap.

Litteratur som inte skulle köpas in under några omständigheter

Det finns litteratur som biblioteken inte skulle köpa in ens om de hade obegränsat med resurser och utrymme. Hit hör bland annat rasistisk och pornografisk litteratur samt litteratur som inte lever upp kvalitetskraven. Dessa principer framgick tydligt när jag senare lät informanterna ta ställning till de utvalda verken. Enligt Stefan handlar det om hur biblioteket vill uppfatta sig: som förmedlare av "kvalitetsinformation och kvalitetsupplevelser." På grund av detta tas böcker som saknar alla litterära kvalitéer inte ens emot som gåvor. Även våldsspekulativa böcker, böcker som är människofientliga och som förstärker fördomar väljs bort.

Inköpsförslag

Inköpsförslag från låntagare är vanligt förekommande. De flesta informanter ser detta som ett positivt engagemang i bibliotekets bestånd. Majoriteten av inköpsförslagen beviljas, och när en bok inte köps in beror det i regel på begränsad ekonomi, att boken är för smal eller att den brister i kvalitet. Agneta uppgav även snedvridna värderingar i verket som en tänkbar orsak att neka inköp. Margareta tyckte att det ibland kunde vara skönt att ha kvalitetskrav eller en begränsad ekonomi att falla tillbaka på i lägen när hon känner att hon inte vill köpa in en viss bok. Detta händer dock inte ofta. Stefan trodde att det kunde bero på att låntagarna lärt sig genom erfarenhet vad biblioteken köper och inte köper in, och att de som vill ha litteratur som inte lever upp till kraven väljer att tillgodose det behovet på annat vis. Detta är intressant, och leder till någonting jag kommer att diskutera senare i uppsatsen: efterfrågas erotisk och pornografisk litteratur av dem som är intresserade av den, eller förutsätter de att den ändå inte kommer att köpas in?

Hotfulla eller otrevliga låntagare

Ingen av informanterna hade något minne av att en låntagare betett sig otrevligt eller hotfullt på grund av någonting som fanns i bibliotekets samlingar. ”Har de varit arga har det legat någonting annat bakom,” sade Birgitta. Trots detta har det hänt att allmänheten reagerat negativt på material i bibliotekets bestånd. Agneta berättade om en incident då någon klottrat en kommentar i en arabisk eller persisk bok om att den inte borde läsas. Margareta drog sig till minnes en videohandlare som ansåg att biblioteket konkurrerade med hans näring, och Christer hade på en tidigare arbetsplats råkat ut för en låntagare som klagade över att biblioteket hade för många ”kommunistböcker” i sina samlingar. Alla gjorde klart att detta var enstaka incidenter. Upprörda känslor eller klagomål från låntagare på bibliotekets bestånd förekommer inte ofta. Detta kan jämföras med Currys undersökning bland kanadensiska och brittiska bibliotekschefer, som visade att klagomål från låntagare var en del av vardagen, och att även hot om våld eller repressalier förekom (se sidan 6).

Försök till censur

Både Stefan och Agneta har råkat ut för att låntagare bett dem ta bort böcker ur bibliotekets samlingar. Stefan berättade att det hade hänt ett fåtal gånger på tjugofem år, och gav som exempel en låntagare som uppfattat en skönlitterär bok som obehaglig och som ville att biblioteket skulle ta bort den. I sådana fall, menade han, är det viktigt att lyssna på låntagaren och vara öppen för

möjligheten att såväl bibliotekspersonalen som recensenterna gjort en felbedömning. Dock krävs det exceptionella skäl för att ta bort någonting ur samlingarna, och att någon tycker att en bok är obehaglig räcker inte. Stefan berättade att det inte bara var låntagare utan även kollegor som ibland ville gallra böcker på grund av deras innehåll. Ofta har det då berott på personliga åsikter, att böckerna beskrivits som äckliga eller obehagliga eller förespråkade värderingar som bibliotekarien i fråga inte delade. Stefan varnade för att låta sådant ligga till grund för en beståndspolitik, eftersom risken finns att biblioteket då väljer bort kontroversiellt material, vilket vore olyckligt. Att tillhandahålla även det obehagliga och det kontroversiella fyller en viktig demokratisk funktion, menade han.

Agneta berättade om en vuxen låntagare som upprört sig över en barnbok med bilder på nakna människor. Personalen pratade med låntagaren, men valde att behålla boken eftersom de inte såg den som opassande. När låntagare klagar på enskilda böcker i samlingarna hanterar biblioteket det genom att låta flera ur personalen läsa böckerna och jämföra sina intryck, för att se om kraven på att ta bort boken är befogade. Agneta kunde inte minnas om de tagit bort någonting ur samlingarna på förfrågan utifrån, men medgav att det kunde ha hänt. Hon påpekade att det är viktigt att respektera låntagarna, eftersom det är dem som biblioteket finns till för. Likt Stefan har även Agneta varit med om att en kollega velat gallra en bok på grund av innehållet. Det var en seriebok med en bild på första uppslaget av blonda svenska kvinnor som dansade i ring kring en midsommarstång, sjungandes ”horor är vi allihopa”. Kollegan hade blivit upprörd av bilden, men Agneta försvarade den och menade att det var humor.

De övriga informanterna hade aldrig upplevt att någon bett personalen ta bort en bok ur samlingarna, men Inger berättade om någon som vänt på en bok som stod med framsidan utåt på avdelningen för medicin, kanske för att slippa se nakenhet på biblioteket.

Gallringsförslag från låntagare är med andra ord sällsynt och väger lätt jämfört med det positiva engagemanget i beståndet i form av inköpsförslag och beställningar. Detta är en helt annan bild än den Currys informanter målar upp, och bådär gott för inköpet av potentiellt kontroversiellt material.

Inköp av erotisk litteratur

Inför den andra delen av intervjun presenterade jag syftet med min undersökning. Jag lät informanterna läsa BTJ:s recensioner av de åtta utvalda verken, för att sedan uttala sig om huruvida detta var någonting de har köpt eller skulle kunna tänka sig att köpa till sitt bibliotek. I vilken utsträckning informanterna

var villiga och kapabla till att förklara sina tankegångar och motivera besluten varierade. I de fall då informanterna tycktes uppleva denna del av intervjun som lite jobbig valde jag att ställa färre följdfrågor och att inte pressa någon på svar, detta med tanke på att informanterna inte visste exakt vad intervjun skulle handla om när de gav sitt medgivande till att delta.

Margareta fick under genomgången av de fyra sista verken sällskap av kollegan Fredrik, som ansvarar för inköp av skönlitteratur. Han hade inte haft någon kontakt med mig tidigare och visste inte vad intervjun handlade om. Till en början uttryckte han en viss oro över att behöva ställas till svars för sina åsikter, tills jag förklarade att alla svar skulle behandlas konfidentiellt och att varken hans namn eller arbetsplats skulle framgå i uppsatsen.

Den tredje systemen

Ingen av informanterna skulle i dagsläget köpa in *Den tredje systemen*, som bara fanns på 21 av de BURK-an slutna biblioteken. Karl-Erik och Christer, som båda arbetar på mindre enheter, motiverade detta med att innehållet var för udda och att läsarna saknades. Flera av informanterna ansåg recensionen vara otillräcklig eller svår att bedöma, och skulle avvakta eller leta fler recensioner innan de fattade något beslut. Att boken framkallar äckel och skildrar sexakter och mord är irrelevant, enligt Stefan. Det är det konstnärliga innehållet som räknas, och om det hade värderats positivt i recensionen, så skulle hans bibliotek ha köpt *Den tredje systemen*, efter en viss diskussion. Agneta valde bort boken eftersom det finns så många bra deckare, och den här verkar innehålla lite väl mycket våld- och sexfrosseri. Inte heller Birgitta skulle köpa in *Den tredje systemen*, men i hennes fall hade det ingenting med innehållet att göra. Boken är Gunnar Blås romandebut, och när det gäller debutanter brukar hon föredra att vänta och se hur författarskapet ter sig och om efterfrågan finns.

Machoslampor

Även *Machoslampor*, som fanns på 17 BURK-an slutna bibliotek, valdes bort av alla informanter. Birgitta sade att det säkert var en bra bok, eftersom Einar Heckscher översatt den, men att den var för smal för biblioteket. Christer var av samma åsikt. Han jämförde *Machoslampor* med väldigt udda science fiction, som saknar läsare på hans bibliotek, men påpekade att stadsbiblioteket borde ha boken. Medan Karl-Erik citerade de bitar av recensionen som talade om äckel, våld och förnedring för att motivera sitt beslut, tyckte Stefan att innehållet på egen hand inte utgör skäl nog att välja bort boken, som trots allt skildrar en existerande verklighet. Däremot ansåg han innehållet vara så pass

obehagligt att det konstnärliga värdet måste vara mycket högt för att kompensera för detta. Margareta skulle avvakta för att se hur boken togs emot av andra recensenter, och Agneta menade att det skulle behövas flera som läste och bedömde boken. Man får inte vara rädd att köpa in böcker som *Machoslampor* om de är välskrivna, menade Agneta, men påpekade att de förmodligen skulle få reaktioner på boken från låntagarna.

Kärlek

I december fanns *Kärlek* på 103 folkbibliotek runt om i Sverige, och novellsamlingens relativa popularitet återspeglas i min undersökning. Fyra informanter skulle utan tvekan kunna tänka sig att köpa in *Kärlek*. Agneta noterade att det var samma lektor, Filippa Lindholm, som recenserat både *Kärlek* och *Machoslampor*, och att hon var betydligt mer positivt inställd till *Kärlek*. Erotik finns i många böcker, sade Agneta, men det är det råa och våldsamma som väljs bort, det som är för otrevligt att läsa. *Kärlek* verkar oskyldigare än de tidigare två böckerna.

Karl-Eriks enhet prenumererade på sextiotalsserien, och han menade att det behövs sådana böcker på biblioteket, även om det är svårt att avgöra hur många som läser dem. Alla kanske inte vill eller vågar visa att de gör det. Christer skulle förmodligen köpa in boken. Den är visserligen ganska tidsbunden men har bra etablerade författare, och i sådana här sammanhang kan en novellsamling vara ett plus: finns det något dåligt i den finns det säkert något bra också. Även Margareta skulle kunna tänka sig köpa in den utan tvekan.

Stefan var däremot inte intresserad av att köpa *Kärlek* till sitt bibliotek. Antologin är föråldrad, och skulle behöva ha betydligt högre litterärt värde än både *Machoslampor* och *Den tredje systemen* för att ens övervägas. Inte på grund av innehållet, utan för att den är helt ointressant. Om det kom ett inköpsförslag på boken skulle den naturligtvis köpas in, men Stefan tvivlade på att någon skulle vilja läsa den.

Skulle kunna röra dig

Skulle kunna röra dig fanns på 114 av de BURK-an slutna biblioteken, och bland mina informanter är det enbart Birgitta som valt att inte köpa in boken, detta på grund av att biblioteket hade inköpsstopp när boken presenterades i BTJ-häftet. Inga böcker köptes den månaden, och inga recensioner lästes.¹³⁷ I övrigt var informanterna positiva. Lektören ger verket ett gott omdöme, novel-

¹³⁷ Detta var när intervjun genomfördes. En månad senare hade även Birgittas enhet köpt in boken.

lerna verkar vara erotiska snarare än pornografiska och innehållet är alltför mildt för att besvära någon på biblioteken. För det krävs idag sadomasochistiskt våld, enligt Stefan. Karl-Erik kom ihåg att biblioteket fått boken via Statens Kulturråd. Den stod i magasinet, men gick att hitta för låntagare som sökte i katalogen. Han visste inte riktigt hur han skulle motivera att boken inte fanns ute i biblioteket.

Närstrid: Vanessa

Närstrid: Vanessa fanns på 96 av de BURK-anslutna biblioteken, nästan lika många som *Kärlek*. För tre av informanterna stupar boken på de litterära kvalitéerna. BTJ:s lektor ger boken ett svagt omdöme, och Karl-Erik vände sig mot det sexältande innehållet och det grova språket. För Stefan och Agneta var den ovanliga vinklingen ett plus, och Stefan konstaterade att han hade köpt boken om det konstnärliga omdömet varit neutralt. Agneta kommenterade det negativa omdömet med att recensenten är en man, och att det kanske inte var så lyckat att en man recenserar feministisk porr. Hon tyckte det var ett svårt beslut. Biblioteket ska inte ha porr, men om *Närstrid: Vanessa* är välskriven och handlar om kärlek snarare än pornografi, så skulle det vara tänkbart att köpa in den. Boken skulle väcka uppmärksamhet.

Inger och Fredrik hade köpt in boken på förfrågan, och hade de inte fått ett inköpsförslag hade de förmodligen hoppat över den. Det är en svår bok att fatta beslut om, eftersom den ligger på gränsen. Biblioteket köper inte in porr, men samtidigt har boken ett feministiskt budskap och kvinnor i huvudrollen.

Berättelsen om O

Troligen till stor del på grund av sin klassikerstatus fanns *Berättelsen om O* representerad på så många som 75 svenska folkbibliotek. Ändå skulle fyra av mina sex informanter välja att inte köpa boken. Karl-Erik på grund av innehållet, och Stefan och Agneta på grund av ointresse: det är en tråkig bok, säkert välskriven men väldigt föråldrad, och de har svårt att tänka sig att det skulle finnas något intresse för den bland låntagarna. Stefan tillade att de haft och gallrat boken, och knappast skulle köpa in den på nytt.

Enbart på två av biblioteksenheterna ställde man sig positiva till *Berättelsen om O*. Christer skulle kunna köpa den utan vidare, och Margareta och Fredrik förklarade att tiden som gått sedan publiceringen har haft ett slags förmildrande effekt på innehållet. Det finns en historia kring boken, utöver bokens egna berättelse, som de liknade vid ett andra lager. Innehållet i *Närstrid: Vanessa* kändes enligt Fredrik friskare än det i *Berättelsen om O*,

men *Berättelsen om O* har större chans att bli inköpt just på grund av tidens förmildrande effekt.

Filosofin i sängkammaren

Ännu en klassiker är *Filosofin i sängkammaren*, som fanns på hela 147 BURK-anslutna bibliotek. Birgitta visste inte om just den här boken köpts in, men sade att biblioteket har andra franska författare i liknande stil. Hon har själv läst de Sade och ser inga problem med honom. ”Det är inte så att vi medvetet väljer bort den här litteraturen,” sade hon. ”Ibland väljs den omedvetet inte in.”

Stefan menade att beslutet kompliceras av de Sades berömmelse och av att biblioteket redan har självbiografen. Han ställde sig frågande till om allmänheten skulle vara intresserad, men skulle förmodligen förespråka inköp eftersom boken kunde vara intressant som ett tidsdokument. Karl-Erik citerade bitar ur recensionen för att motivera att *Filosofin i sängkammaren* inte skulle köpas in, ”blodet stänker” och ”överdriven vidrighet”. Agneta påpekade att man inte behöver köpa in de Sade bara för att han är känd, och Christer menade att det på hans lilla bibliotek inte fanns ”något sug efter de här gamla böckerna”.

Margareta och Fredrik däremot ansåg att de Sade finns med i det allmänna medvetandet och i litteraturhistorien. Hans böcker är genreskapande och någonting som refereras till. Mänskligheten innehåller detta, och tiden lägger ett förmildrande duntäcke över innehållet. Kanske kommer samma sak att hända med de övriga verken i undersökningen inom ett par år, om de överlever så länge.

Den vidrige

Den vidrige fanns i december enbart på 16 BURK-anslutna bibliotek, och bland mina informanter var Agneta den enda som uttalade sig positivt om Klittydeckaren. Hon visste inte om hon skulle köpa in den, men skulle gärna vilja läsa den. *Den vidrige* verkar vara rolig, och det som inte är politiskt korrekt kan alltid vara intressant. Stefan tvivlade på att boken lever upp till de litterära kraven. Den skulle ha haft större chans om innehållet varit neutralt, men när boken frossar i sex krävs det någonting annat som kompenserar, och det verkar *Den vidrige* inte ha.

Christer, som beskriver sig själv som ”åt det öppnare hållet när det gäller sådant här”, sade att man på ett litet bibliotek inte kan köpa in litteratur av det här slaget, eftersom efterfrågan saknas. Karl-Erik skulle inte köpa in boken,

som enligt BTJ-recensionen absolut inte är ”något för alla, och något mindre politiskt korrekt får man leta efter i dagens svenska kulturlandskap.”¹³⁸ Margareta och Fredrik fick intrycket av att det rörde sig om porr och sex skrivet för att provocera, vilket varken är angeläget eller någonting biblioteket skulle köpa in ens på förfrågan. Birgitta valde att inte uttala sig.

Hyllplacering

Frågan om var i biblioteket den erotiska skönlitteraturen placeras möttes av en viss förvåning. Utan undantag uppgav informanterna att erotiken står bland den övriga skönlitteraturen i hyllan, och Birgitta sade att hon aldrig ens övervägt att placera den någon annanstans. Ingen informant hade heller fått kommentarer eller synpunkter från låntagare på placeringen. Christer berättade att de blivit mer försiktiga med var de placerar sina mangaserier, så att tecknade serier med erotiskt innehåll inte hamnar bland serieböckerna för barn.

Återigen vill jag jämföra med Curry, som i sin undersökning visade att en av strategierna de brittiska och kanadensiska bibliotekscheferna hade för att undvika och förebygga kontrovers och upprörda känslor var att flytta om känsligt material i hyllorna – från ungdom till vuxen, från vuxen till referensavdelningen eller ut till magasinet. (Se sidan 6.) Att bibliotekarierna i min undersökning aldrig övervägt eller känt något behov av sådana strategier tyder på att erotiskt material i själva verket inte är speciellt känsligt.

Diskussioner i kollegiet

Varken Margareta eller Karl-Erik hade upplevt några diskussioner i kollegiet kring inköp av erotisk litteratur. Inte heller hade diskussioner uppstått kring andra ämnen som skulle kunna tänkas uppfattas som känsliga, sade Margareta och gav böcker om homosexualitet som exempel. Karl-Erik menade att diskussioner inte behövdes eftersom alla i personalen visste vad som gällde, och påpekade att det inte var erotiken i sig som avgjorde om något köptes in eller inte.

Christer berättade att diskussioner förekom, och att många nog var tvungna att samla mod en extra gång innan de på bokmöten vågade säga att de tänkt köpa böcker av det här slaget. Även på Stefans bibliotek kunde det ibland uppstå motsättningar på bokmöten. Han gav *Machoslampor* som exempel på en bok som skulle kunna orsaka debatt, men enligt hans erfarenhet är kontrovers ofta ett plus, och uppfyller de kontroversiella böckerna kraven på kvalité vinner

¹³⁸ Huss, Mikael, BTJ-häftet 2002:15.

den som förespråkar inköp alltid diskussionen. Han ansåg att yngre bibliotekarier tenderar att vara mer tillåtande än äldre, och att erotik har större förutsättningar att slå sig in på folkbiblioteken idag än för femton år sedan. Agneta nämnde den svenska serieboken som en kollega ville gallra som ett exempel på en diskussion som uppstått. (Se sidan 53).

Hör erotik hemma på folkbiblioteket?

Bland informanterna var det ingen som motsatte sig idén med erotisk litteratur på folkbibliotek. Christer svarade tveklöst att erotik hör hemma på biblioteket, och Stefan sade att det inte handlar om innehållet överhuvudtaget, utan bara om huruvida litteraturen är intressant rent kvalitetsmässigt. Han tillade också att det inte finns speciellt mycket erotisk litteratur, så biblioteket behöver inte ta ställning ofta. Margareta och Agneta gjorde en distinktion mellan pornografi och erotik. Biblioteket ska inte ha pornografi, men bra erotisk litteratur bör finnas och finns till viss del redan – Agneta nämnde *Lady Chatterley's Lover*. Erotisk litteratur faller in under samma kriterier som den övriga litteraturen, och köps in om den lever upp till kvalitetskraven. Karl-Erik svarade att det berodde på formen. Det händer då och då att unga killar kommer in på biblioteket och frågar efter något riktigt porrigt, men sådant köper biblioteket inte in.

Efterfrågan på erotisk och pornografisk litteratur

Christer menade att det är problematiskt att köpa in erotisk litteratur, eftersom det inte finns någon efterfrågan. De som vill ha litteraturen hittar den inte i hyllan, och de vågar inte heller gå fram till personalen för att fråga om böcker med sex i. Karl-Erik var av samma åsikt: erotik är ingenting som förekommer. Det händer då och då att någon frågar om böcker med kärlek, men det har aldrig hänt att han fått förfrågningar på sex eller erotik. Stefan hade svårt att föreställa sig att låntagare skulle argumentera för eller emot denna sorts litteratur, och sade att det ändå är ett område där de skulle kunna påverka mycket: ”Det skulle i alla fall få mig att kallsvettas om någon kom och undrade om vi valt bort det här på grund av innehållet.”

Birgitta däremot trodde inte att dessa böcker var någonting som låntagare smusslade med, och hon hade aldrig upplevt att de drog sig för att låna eller fråga om känsligt material. Hon påpekade att man i utlåningsdisken knappt ser vilka böcker som lånas eftersom streckkoden sitter på baksidan.

Flera av biblioteksenheterna har någon form av självservice vid utlån av böcker, men med undantag från Margareta hade informanterna aldrig funderat

på om det påverkade vilka böcker som lånades ut. På hennes enhet hade man diskuterat det i personalen och kommit fram till att det fanns ett värde i att låntagarna hade möjligheten att sköta sina utlån inkognito, men hon kunde inte avgöra om det gjorde någon skillnad i vad som lånades.

Sammanfattande diskussion

För de flesta informanter spelar BTJ:s recensioner en stor roll i inköpsprocessen, men när det gällde verken i min undersökning kände informanterna vid flera tillfällen att BTJ-recensionerna på egen hand inte var tillräckliga för att basera ett beslut på, antingen för att ett tydligt omdöme saknades eller för att boken i fråga var så pass kontroversiell att de skulle vilja se fler recensenters omdömen eller läsa boken i kollegiet innan beslut togs. Kvalité nämndes som ett viktigt inköpskriterium av alla informanter utom två, och de flesta kunde ge exempel på litteratur som inte skulle köpas in under några omständigheter, till exempel rasistisk och pornografisk litteratur, eller litteratur som inte levde upp till kvalitetskraven. Inköpsförslag från låntagare är vanligt förekommande på alla bibliotek, och det händer bara sällan att biblioteken nekar inköpr. Förslagen ses som ett positivt engagemang i bibliotekens bestånd. Motsatsen – att låntagare reagerar negativt på böcker i beståndet och kräver att någonting plockas bort – är däremot mycket sällsynt.

Informanterna gör en tydlig uppdelning mellan erotisk och pornografisk litteratur. Medan många informanter inte under några omständigheter skulle köpa in pornografisk litteratur till biblioteket, anser de samtidigt att erotisk litteratur som lever upp till kvalitetskraven hör hemma i samlingarna. När någon bok i min undersökning väljs bort motiveras det i regel med att boken är udda, smal, ointressant, av för låg kvalité eller att det rör sig om en debutroman, i vilket fall informanten föredrar att vänta och se hur författarskapet kommer att te sig. Ibland händer det också att böcker väljs bort på grund av innehållet: det handlar om porr, sexfrosseri, överdrivet våld eller böcker som skrivits för att provocera. Föga förvånande är informanterna som arbetar på mycket små bibliotek mer benägna att avvisa något med motiveringen att det är ”för smalt”.

6. Analys

I detta kapitel kommer jag att diskutera resultatet av den empiriska undersökning genom att återknyta till den feministiska teoribildningen kring pornografi och erotik, med utgångspunkt i Gayle Rubins tankemönster om sex. Kapitlet avslutas med förslag till åtgärder från bibliotekens sida och med uppslag till vidare forskning inom ämnet.

Sexnegativitet i biblioteksvärlden

Gayle Rubins tankemönster om sex kan vara till stor hjälp när det gäller att förklara vad som händer när erotisk och pornografisk litteratur läses, bedöms och väljs ut. Tanken på sex som någonting destruktivt som måste bedömas med andra mått än övrigt mänskligt handlande tar sig i min undersökning uttryck i åsikten att litteratur med många sexuella skildringar behöver någonting som uppväger det. Sex ses som en litterär svaghet som måste balanseras av något annat, och en bok som innehåller mycket sex, speciellt av en sort som avviker från normen, behöver ofta leva upp till en högre litterär standard för att komma i fråga vid inköp. Varför ska man köpa in en deckare som frossar i våld och sex när det finns så många bra deckare som *inte* gör det? Avsaknaden av sex blir kanske inte en kvalitetsmarkering i sig, men det blir inte heller en belastning och ett minus i kanten på samma sätt som *närvaron* av sex har en benägenhet att bli.

Som jag redan nämnt menar Rubin att alla västerländska samhällen tenderar att placera in sexuella handlingar i ett hierarkiskt system där vissa betraktas som finare och mer värda än andra. I undersökningen återspeglar sig detta i att verk som *Kärlek* och *Skulle kunna röra dig*, som mer eller mindre håller sig inom den inre cirkeln i Rubins modell (se sidan 21), har större chans att köpas in även om recensionerna, som i *Kärleks* fall, blir halvljumma. *Machoslampor*, *Den vidrige* och *Den tredje system*, som när det gäller de sexuella skildringarna till stor del håller sig i den yttre cirkeln, är beroende av mycket bättre recensioner för att komma på fråga.

Till följd av detta hierarkiska system av sexuella värderingar uppstår en gränsdragning mellan bra och dåligt sex, där enbart de sexuella handlingar som finns på rätt sida av gränsen tillskrivs moralisk komplexitet. Medan heterosexuellt sex som äger rum hemma i sängkammaren med lamporna släckta kan vara antingen konstruktivt eller destruktivt, himlastormande eller långtråkigt, tenderar sex som avviker från normen att i långt större utsträckning behandlas som en rakt igenom negativ upplevelse. Erotik är fint, pornografi fult, ”vaniljsex” är vackert och sadomasochism är plågsamma övergrepp. Detta synsätt är framträdande i recensionerna jag läst, och kan illustreras av hur de ömsesidiga sadomasochistiska scenerna i *Machoslampor* betecknas som ”övergrepp”, ”misshandel” och ”våld” av recensenter. Synen på normbrytande sex som någonting negativt kan vidare exemplifieras av recensenten som kritiserar Möller för att söka sig mot det ”förment avvikande”.¹³⁹ Eftersom recensioner ofta ligger till grund för folkbibliotekens bokinköp utvecklas en (förmodligen till stor del omedveten) beståndspolicy som går ut på att sex som avviker mot normen inte hör hemma på folkbibliotek, någonting som för den enskilde bibliotekarien enkelt kan motiveras genom att hänvisa till dåliga recensioner, låg litterär kvalitet eller bristande efterfrågan.

Samtidigt är det viktigt att betona att informanterna i min undersökning långt ifrån förlitar sig blint på vad recensenterna säger. Många skulle gärna leta fler omdömen eller läsa verket i fråga om bara tiden räckte till. Hos en del av informanterna finns övertygelsen att politiskt inkorrekt litteratur är intressant för biblioteken, och att det finns en demokratisk funktion i att tillgängliggöra även det obehagliga och det uppseendeväckande. I mitten av 90-talet gav BTJ i samarbete med RFSU ut en skrift med erotiska boktips, vilket kan betraktas som en tydlig signal till biblioteken att erotisk litteratur är någonting som kan – och kanske till och med bör – inkluderas i beståndet.¹⁴⁰ Dessutom är inte bara de svenska biblioteken, utan också den svenska allmänheten betydligt mer tillåtande när det gäller sexuellt orienterat material än vad allmänheten i många andra länder tycks vara. Skriftlig erotik och pornografi är sällan kontroversiellt, och för att väcka anstöt och skapa debatt krävs det någonting som *Ecce Homo*, ett fotografiskt verk som skapade rubriker och upprörda känslor på grund av kombinationen av religion och homosexualitet.¹⁴¹ Bibliotekens inställning till vad som får finnas på hyllorna har förändrats under de senaste tio till femton

¹³⁹ Viktorsson, Peter, BTJ-häftet 2006:20.

¹⁴⁰ Johansson, Joakim, 1994, *500 erotiska boktips: ett kommenterat bokurval*.

¹⁴¹ Se till exempel Ahlström, Gabriella, 1999, *Ecce homo: berättelsen om en utställning*.

åren, och på de flesta bibliotek verkar det vara högt i tak när det gäller sexuellt orienterad litteratur. Även sådant som väljs bort när det ges ut skulle i många fall köpas in på efterfrågan, vilket är viktigt att lyfta fram. Frågan är om det räcker?

Att våga fråga

I inledningen till uppsatsen talade jag om konflikten mellan rätten att kunna få tag på erotiskt och pornografiskt material och den lika viktiga rätten att kunna slippa det. När det gäller skriftlig erotik och pornografi är det sistnämnda inte något problem. Den som inte är intresserad av materialet kan lätt undvika det, även utan system av det slag som Anthony Hugh Thompson föreslog, med varnande lappar på omslagen till potentiellt stötande böcker. Den som vill hitta erotisk och pornografisk litteratur kan likaså göra det – åtminstone så länge han eller hon är beredd att tala med en bibliotekarie om saken.

Erotiskt material kan vara speciellt känsligt att fråga om eftersom det i regel förutsätts läsas för den sexuella stimulansens skull. Att någon lånar en deckare säger inte mer än att han eller hon tycker om att läsa deckare, men om någon lånar erotisk litteratur antas det avslöja det någonting betydligt mer privat och personligt om individen. Även om bibliotekarierna har bättre saker för sig än att förfasa sig över vad låntagarna läser kan det för den enskilde låntagaren upplevas som integritetskränkande att aktivt behöva fråga efter böcker som behandlar fetischism, homosexualitet, sadomasochism – eller för den del bara helt ”vanligt” sex.

Bibliotekarien befinner sig i en auktoritetsposition gentemot låntagaren, i en yrkesroll som traditionellt sett värnat om god litteratur och goda läsvanor. En av informanterna gissade under intervjun att en av orsakerna till att biblioteket enbart sällan tvingas neka inköp kunde vara att låntagarna redan lärt sig vilken sorts litteratur biblioteken kan tänka sig att köpa in. Det är mycket möjligt att en del låntagare låter bli att fråga om erotisk och pornografisk litteratur för att de förutsätter att de ändå kommer att få ett nej till svar. Bibliotekarierna själva är väl medvetna om att bibliotekens syn på förvärv och vad som hör hemma i biblioteksbeståndet förändrats kraftigt under de senaste tio till femton åren, men är det samma sant för låntagarna?

Med detta i åtanke vill jag hävda att det är problematiskt om biblioteken väntar med att köpa in kontroversiellt eller känsligt material tills det efterfrågas. Det blir lätt en ond cirkel: det som inte finns på biblioteket efterfrågas inte, och det som inte efterfrågas köps inte in.

Hör erotisk och pornografisk litteratur hemma på folkbibliotek?

Att erotisk och pornografisk litteratur hör hemma på folkbibliotek är långt ifrån självklart, vilket tidigare amerikanska och brittiska studier inom området visat. I Sverige är det offentliga motståndet mot denna litteratur inte alls lika starkt som i vissa andra länder, och inte heller bibliotekarierna jag talat med verkar uppleva litteraturen som ett problem. Av mina informanter var Karl-Erik den enda som kategoriskt valde bort många av böckerna i undersökningen på grund av deras innehåll. Samtidigt ser jag ett glapp mellan vad bibliotekarierna anser och hur verkligheten på biblioteken ser ut. Det finns visserligen erotisk litteratur ute i hyllorna, men den är svår att hitta och verkar ofta begränsas till ett antal klassiker och antologier.

Edgar Crook argumenterar för att bibliotek aktivt bör arbeta för att förvärva och bevara sexuellt orienterad litteratur som en resurs för framtida forskare, ett argument som lämpar sig bättre för forsknings- och specialbibliotek än för folkbibliotek i Sverige.¹⁴² Men jag menar att den erotiska och pornografiska litteraturen har ett omedelbart värde även för folkbiblioteken och för *dagens* låntagare, ett värde som inte alls är sammankopplat med forskningsbibliotekens bevarande funktion.

Folkbiblioteken fyller en viktig demokratisk roll i samhället. Information och kultur ska vara tillgängligt för alla, inte bara för de som har råd att betala för det. I bibliotekslagen från 1997 står det att folkbiblioteken ”skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och *andra minoriteter* (min kursivering)”.¹⁴³ För dem som avviker från den sexuella normen, som till exempel bisexuella, fetischister, transsexuella och sadomasochister, kan erotik vara mycket mer än bara ett sätt att bli kåt på. Erotisk litteratur kan vara identitetsstärkande och livsbejakande, och likt Wendy McElroy menar jag att pornografin och erotikerna för många kan vara ett sätt att lära känna sin egen sexualitet utan pekpinnar, skuld känslor eller skam. Dessutom har feminism och pornografi, som McElroy påpekade, en gemensam historia – båda är beroende av sexuell frihet, och när sexualitet görs till ett tabu är det alltid främst de redan utsatta grupperna i samhället som drabbas.

Erotisk och pornografisk litteratur *är* kultur. Den är en del av samhället och hör hemma på folkbiblioteken på samma grunder som den övriga litteraturen,

¹⁴² Crook, 2001.

¹⁴³ SFS nr: 1996:1596.

och att välja bort den för att den är obehaglig, våldsam eller udda håller inte i längden. Hur mycket av folkbibliotekens bestånd skulle inte kunna gallras bort på samma kriterier? Det ligger en poäng i att man lär sig sluta tänka på sex och sexualitet som någonting väsenskiilt från övrigt mänskligt handlande, och verkligen ser till att döma erotisk och pornografisk litteratur på samma kriterier som den övriga litteraturen – precis som mina informanter menar att de redan gör. Att aktivt förvärva det som är avvikande, udda och möjligt kontroversiellt är att stärka folkbibliotekens demokratiska roll och deras trovärdighet, och att tydliggöra det faktum att folkbiblioteken *är* till för alla, och inte bara påstår sig vara det.

Förslag till åtgärder och vidare forskning

Sett ur ett internationellt perspektiv och i jämförelse med tidigare studier på området verkar Sverige ligga i framkant. Samtidigt finns det naturligtvis sådant som skulle kunna förbättras. På biblioteken är det viktigt att föra en diskussion om vilken praxis som gäller när det handlar om erotiskt och pornografiskt material. Att tyst förutsätta att ”alla vet vad som gäller” är att skjuta sig själv i foten, då utrymme för diskussioner i kollegiet är en förutsättning för att kunna säkra den fria tillgången till information, kultur och underhållning och för att förhindra att privata värderingar ligger till grund för bibliotekets förvärvspolitik.

När det gäller att tillgängliggöra den erotiska litteratur som redan finns på biblioteken är ämnesordsindexering av skönlitteratur naturligtvis till stor hjälp. Jag vill även plädera för litteraturguider som skulle kunna läggas ut på bibliotekets hemsida, med boktips inom olika områden, där erotisk litteratur bara vore ett av många. Poängen ligger dels i att göra det möjligt för låntagare att hitta dessa böcker utan att specifikt behöva fråga efter dem, och dels i att visa att det är okej att fråga.

Biblioteken bör vara måna om att förmedla bilden av sig själva som moderna kulturcentra med högt i tak, där alla är välkomna och inga förfrågningar är för konstiga eller för udda. Bibliotekarier är inte och bör inte vara smakdomare, och om den bilden lever kvar i det allmänna medvetandet är det en stor förlust för folkbiblioteken. Det innebär naturligtvis inte att alla kvalitetskrav ska skrotas. Biblioteken går redan idag mycket långt för att tillmötesgå låntagarnas behov, och det viktiga är att göra låntagarna medvetna om detta. Genom att lyfta fram den erotiska litteraturen visar man på ett enkelt sätt för

låntagarna att sex och erotik inte är någonting man behöver smussla med och att bibliotekens toleransnivå är hög.

När det gäller vidare forskning finns det fortfarande mycket att göra inom området. Det jag framför allt vill efterlysa är en undersökning om hur låntagarna ser på erotiskt, pornografiskt och annat känsligt material, och i vilken utsträckning de vågar fråga eller drar sig från att be om hjälp. Också intressant vore en mer heltäckande kartläggning av den sexuellt orienterade litteratur som finns på svenska folkbibliotek och i vilken utsträckning den lånas.

Bemötandet jag fått av bibliotekarier och biblioteksintresserade vänner och bekanta under uppsatsskrivandets gång har varit mycket positivt, och det tycks mig som om det finns ett stort intresse för frågor som har med kontroversiellt material och förvärv att göra. Jag har lärt mig att det finns betydligt mycket mer erotisk och pornografisk litteratur på folkbiblioteken än jag ursprungligen trodde, och trots de problem jag lyft fram i analysen vill jag betona att resultaten av min undersökning övervägande är positiva, trots ett visst utrymme för förbättringar.

7. Sammanfattning

Syftet med denna uppsats var att undersöka inköp och bestånd av erotisk och pornografisk skönlitteratur på svenska folkbibliotek. Uppsatsen tar sin avstamp i den feministiska debatten kring pornografi och erotik samt i gränsdragningen mellan begreppen. Den amerikanska antropologen Gayle Rubins teori om tanke-mönster om sex användes vid analysen av resultaten.

För att kunna besvara mina frågeställningar valde jag ut åtta skönlitterära prosaverk där de sexuella skildringarna utgjorde en stor del av innehållet. Undersökningen bestod av fyra delar: en sökning i biblioteksdatan BURK, en enkät utskickad till ett litet antal slumpmässigt utvalda bibliotek, en studie av hur de utvalda verken recenserats av BTJ och svenska dagstidningar, och slutligen sex kvalitativa intervjuer med inköpsansvariga bibliotekarier på folkbibliotek i olika storlekar.

Resultatet av undersökningen visar att bibliotekarierna tenderar att göra en tydlig uppdelning mellan erotisk och pornografisk litteratur. Den förstnämnda ses som önskvärd medan den senare inte anses höra hemma i bibliotekets samlingar. Vad som betraktas som erotik respektive pornografi är subjektivt, men ju mer sexskildringarna avviker från normen och ju mer fokus förflyttas från att handla om kärlek till att handla om fysiskt sex, desto mindre chans har böckerna att köpas in.

Vad som köps in beror till stor del på hur det recenseras. De fyra manliga författarna i undersökningen har i regel fått bättre recensioner än de kvinnliga. Böcker skrivna av män bedöms i större utsträckning utifrån litterära meriter, medan böcker av kvinnliga författare tenderas att bedömas utifrån innehållet. Sado-masochistiska inslag döms hårdare i böcker skrivna av kvinnor, men även där författaren är en man betecknas sado-masochismen som "pervers" eller "motbjudande". Recensenterna tenderar att sätta likhetstecken mellan sado-masochism och våld. Både studiet av recensionerna och sökningen i databasen BURK visar att grova våldsskildringar och sado-masochistiska inslag inte utgör något hinder för inköp då verket ifråga är en klassiker inom området.

Undersökningen visar också att bibliotekarierna i regel har en avslappnad attityd gentemot erotisk litteratur, vilket dock inte alltid återspeglas i beståndet. Enligt de flesta informanter beror detta på en brist på efterfrågan bland låntagarna. En möjlig orsak är att låntagare inte känner att de vågar be om erotisk och pornografisk litteratur, vilket skulle kunna motverkas genom att biblioteken arbetade mer aktivt med att lyfta fram litteraturen och med att förmedla en bild av sig själva som moderna, tillåtande kulturcentra.

8. Litteraturförteckning

Otryckt material

I uppsatsförfattarens ägo:

Anteckningar från intervju med Birgitta, 12 februari 2007

Anteckningar från intervju med Stefan, 14 februari 2007

Anteckningar från intervju med Karl-Erik, 15 februari 2007

Anteckningar från intervju med Agneta, 19 februari 2007

Anteckningar från intervju med Margareta och Fredrik, 21 februari 2007

Anteckningar från intervju med Christer, 23 februari 2007

E-post från bibliotek A, 22 januari 2007

E-post från bibliotek B, 25 januari 2007

E-post från bibliotek C, 22 januari 2007

E-post från bibliotek D, 21 februari 2007

E-post från bibliotek E, 22 februari 2007

E-post från bibliotek F, 23 januari 2007

E-post från bibliotek G, 23 januari 2007

Tryckt material

Recensioner¹⁴⁴

Björck, Amelie, ”Det gör bara alltför ont”, *Göteborgs-Posten*, 6 juni 2004.

[070220]

Brunner, Andreas, ”Existentiellt sprutande”, *Sydsvenskan*, 30 januari 2006.

[070220]

¹⁴⁴Tidningsrecensionerna är hämtade ur databaserna PressText och MedieArkivet, medan BTJ:s recensioner finns tillgängliga genom databasen MediaDirekt.

- Dahlbäck, Johan, ”Trist sadist”, *Göteborgs-Posten*, 20 november 2002. [070220]
- Eriksson, Dixie, ”Litteratur Leif Eriksson (urval)”, *Nerikes Allehanda*, 30 januari 2005. [070220]
- Erlandson, Åke, recension av Berättelsen om O, BTJ-häftet 2005:13. [061227]
- Grut, Mario, ”Otuktad! – Mario Grut läser Markis de Sade”, *Aftonbladet*, 12 april 2006. [070220]
- Grönborg, Peter, ”Sex är temat i alla noveller”, *Borås Tidning*, 11 april, 2006. [070220]
- Hammarström, Camilla, ”Begärets befrielse? – Camilla Hammarström blev mer förtvivlad än kåt av Machoslampor”, *Aftonbladet*, 28 mars 2003. [070220]
- Huss, Mikael, recension av Den vidrige, BTJ-häftet 2005:15. [061227]
- Israelson, Per, ”Formmedvetet om sex och första kärleken”, *Svenska Dagbladet*, 28 augusti 2006. [070220]
- Janouch, Katerina, ”Sex & kärlek. Stor guide. Så får du läslust”, *Expressen*, 20 mars 2005. [070407]
- Johnsson, Hans-Roland, ”Erotisk klassiker skrevs för att hålla älskaren kvar”, *Svenska Dagbladet*, 14 augusti 2005. [070220]
- Johnsson, Hans-Roland, ”Vid fantasins yttersta gräns”, *Svenska Dagbladet*, 2 juli 2006. [070220]
- Jäderling, Viktoria, ”För desperata, normala män”, *Göteborgs-Posten*, 10 april, 2005. [070220]
- Jönsson, Dan, ”Existentiell yrsel hos Gunnar Blå”, *Dagens Nyheter*, 10 november 2005. [070407]
- Kastner, Fabian, ”Prosa”, *Borås Tidning*, 6 april, 2003. [070220]
- Kastner, Fabian, ”En återupptäckt av de Sade”, *Borås Tidning*, 11 november 2002. [070220]
- Kristianson, Urban, ”Porr på papper”, *Nerikes Allehanda*, 28 juli 2002. [070407]
- Küchen, Maria, ”Kärlekens regelbrott”, *Expressen*, 24 juli 2006. [070220]
- Lekander, Nina, ”Könsdelarnas krig”, *Expressen*, 9 november 2002. [070220]
- Lindholm, Filippa, recension av *Berättelsen om O*, BTJ-häftet 2005:13. [061227]
- Lindholm, Filippa, recension av *Filosofin i sängkammaren*, BTJ-häftet 2006:12. [061227]
- Lindholm, Filippa, recension av *Kärlek: de bästa erotiska berättelserna*, BTJ-häftet 2005:05. [061227]

- Lindholm, Filippa, recension av *Machoslampor*, BTJ-häftet 2003:11. [061227]
- Lundberg, Kristian, "Deckargenrens rosa sidor", *Expressen*, 7 juni 2002. [070221]
- Lundberg, Kristian, "Kom tillbaka, Farbror Blå", *Expressen*, 26 oktober 2005. [070407]
- Pettersson, Magnus, recension av *Den tredje systemen*, BTJ-häftet 2005:24. [061227]
- Rydell, Malena, "Måste matriarkatet rocka mer?", *Dagens Nyheter*, 26 juli 2003. [070407]
- Schwarz, Nils, "Radioteater: Skäras eller piskas", *Expressen*, 4 juni 2004. [070220]
- Thente, Jonas, "Porren är alltid politisk", *Dagens Nyheter*, 31 maj 2005. [070220]
- Tralau, Johan, "Sex, offer och frihet till döds", *Svenska Dagbladet*, 14 januari 2003. [070220]
- Tunedal, Jenny, "En död att njuta av – Jenny Tunedal om höstens deckare: må bra-mys och en vidrigt vacker bok", *Aftonbladet*, 19 december 2005. [070220]
- Viktorsson, Peter, recension av *Närstrid: Vanessa*, BTJ-häftet 2005:13. [061227]
- Viktorsson, Peter, recension av *Skulle kunna röra dig*, BTJ-häftet 2006:20. [061227]
- Östberg, Marit & Nygren, Anders, "Ordet porr med nytt innehåll", *Borås Tidning*, 21 augusti 2005. [070220]

Övrigt material

- Ahlström, Gabriella, *Ecce homo: berättelsen om en utställning*, (Stockholm, 1999).
- Blå, Gunnar, *Den tredje systemen*, (Stockholm, 2005).
- Califia, Pat, *Public Sex. The Culture of Radical Sex*, (San Francisco, 2001).
- Califia, Pat, *Machoslampor*, (Rimbo, 2003).
- Cornog, Martha & Perper, Timothy, "Words, Libraries and Meaning". *Libraries, Erotica, and Pornography*, red. Martha Cornog (Phoenix, 1991), s. 69-82.
- Crook, Edgar, "Erotica in Australian Libraries: Are We Negligent Collection Managers?", *LIBRES: Library and Information Science Electronic Journal*, 2001;11(2), <http://libres.curtin.edu.au/LIBRE11N2/crook.htm> [070407]

- Curry, Ann, *The Limits of Tolerance. Censorship and Intellectual Freedom in Public Libraries*, (London, 1997).
- Gellatly, Peter, "Sex Magazines In The Library Collection." *Sex Magazines In The Library Collection*, red. Peter Gellatly (New York, 1981), s. 1-8.
- Heljeberg, Tord, *Porr och rasistisk propaganda på folkbibliotek. Ska folkbiblioteken tillåta ett fritt Internetanvändande eller skall man kontrollera sina Internetterminaler?* Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Inst. Bibliotekshögskolan vid Högskolan i Borås, nr 1998:78.
- Hjernstedt, Ann-Sofie & Wennerlund, Anna, *Om synen på en genre. Vad tycker ett antal av Btj:s lektörer och några bibliotek om fantasy?* Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Inst. för biblioteks- och informationsvetenskap vid Högskolan i Borås, nr. 2000:19.
- Jenkins, Christine, "Feminism, Pornography, and Libraries". *Libraries, Erotica, and Pornography*, red. Martha Cornog (Phoenix, 1991), s. 106-118.
- Johansson, Joakim, *500 erotiska boktips: ett kommenterat bokurval*, (Lund, 1994).
- McKenzie, Elizabeth M., "The Feminist Attack on Pornography: The Minneapolis and Indianapolis Porn Ordinances". *Libraries, Erotica, and Pornography*, red. Martha Cornog (Phoenix, 1991), s. 117-129.
- MacKinnon, Catharine A, *Toward a Feminist Theory of the State*, (Cambridge, 1989).
- McElroy, Wendy, *XXX. A Woman's Right to Pornography*, (New York, 1995).
<http://www.zetetics.com/mac/xxx/index.html> [070407]
- Mersky, Roy M. & Richmond, Michael L., "Treatment of Sexually Oriented Magazines by Libraries". *Sex Magazines In The Library Collection*, red. Peter Gellatly (New York, 1981), s. 47-52.
- Määttä, Anki et al, *Närstrid: Vanessa*, (Stockholm, 2005).
- Möller, Daniel, *Skulle kunna röra dig*, (Stockholm, 2006).
- Nilsson, Erik, *Science fiction och fantasy. En undersökning av svenska bokförlags utgivning och fyra biblioteks inköp under tidsperioden 1989-1994*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Inst. Bibliotekshögskolan vid Högskolan i Borås, nr. 1996:30.
- Pope, Michael, *Sex and the Undecided Librarian. A Study of Librarians' Opinions on Sexually Oriented Literature*, (Metuchen, N.J. 1974).
- Réage, Pauline, *Berättelsen om O*, (Stockholm, 2005).

- Rubin, Gayle, "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality". *The Lesbian and Gay Studies Reader*, red. Abelove Henry, Barale Michéle Aina, Halperin David M. (New York, 1993), s. 3-44.
- Sade, Markis de, *Filosofin i sängkammaren*, (Stockholm, 2002).
- Salmon, Catherine & Donald Symons, *Warrior Lovers. Erotic Fiction, Evolution and Female Sexuality*, (London, 2001).
- Shuman, Bruce A. & Tallman, Karen Dalziel, "Sex Magazines: Problems of Acquisition, Retention, Display, and Defense in Public and Academic Libraries". *Sex Magazines In The Library Collection*, red. Peter Gellatly (New York, 1984), s. 27-46.
- Thompson, Anthony Hugh, *Censorship in Public Libraries in the United Kingdom during the Twentieth Century*, (Epping, 1975).
- Wahl, Anastasia, *Den vidrige*, (Stockholm, 2002).
- Wallin, Marie, *Det går på värdigheten lös! Om pornografi, arbetsmiljö och bibliotek*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Inst. för biblioteks- och informationsvetenskap vid Högskolan i Borås, nr. 1999:2.
- Östergren, Petra, *Porr, horor och feminister*, (Stockholm, 2006).

Bilaga 1: Magisteruppsats om erotisk litteratur - enkät

Hej!

Jag heter Sanna Barsk och läser biblioteks- och informationsvetenskap vid Uppsala Universitet. Jag skriver på en magisteruppsats om erotisk litteratur på svenska folkbibliotek, där jag bland annat försöker ta reda på hur mycket och vilket sorts erotisk litteratur som förekommer på bibliotek runt om i landet. Som ett led i min undersökning kontakter jag nu tio slumpvist utvalda bibliotek för att ställa ett par frågor. Jag har förståelse för att du som läser har mycket att göra, men hoppas ändå att du ska finna tid till att svara på denna mini-enkät, som består av fyra frågor. Om du inte vill eller kan svara själv går det mycket bra att vidarebefordra enkäten till någon annan på biblioteket. Svaren kommer att göras helt anonyma.

1. Finns någon/några av följande böcker tillgängliga på ditt bibliotek? Vilka av dem? (Om du vet med dig att någon av böckerna har funnits men gallrats bort, ange då detta.)

- a) Blå, Gunnar, Den tredje systemen
- b) Califia, Pat, Machoslampor
- c) Kärlek, erotiska noveller i urval av Leif Eriksson
- d) Möller, Daniel, Skulle kunna röra dig
- e) Närstrid: Vanessa, redaktör Määttä Anki
- f) Réage, Pauline, Berättelsen om O
- g) Sade, Markis de, Filosofin i sängkammaren
- h) Wahl, Anastasia, Den vidrige

Om inga av dessa böcker finns på biblioteket, hoppa då vidare till fråga 3.

2. Hur länge har dessa böcker funnits tillgängliga, och hur många gånger har de lånats ut under den tiden?

3 a). Finns det utlåningsautomater på ditt bibliotek, där låntagarna kan låna sina böcker själva utan kontakt med en bibliotekarie? (Om svaret är nej, hoppa då till fråga 4.)

3 b). Upplever du att lånefrekvensen för sexuellt material (till exempel erotisk litteratur, sex- och samlevnadsböcker, böcker om homosexualitet och andra sexuella läggningar, konstböcker med bilder på nakna män och kvinnor osv.) har förändrats sedan utlåningsautomater infördes?

4. Har det under din tid på biblioteket hänt att en låntagare bett dig eller någon annan i personalen att gallra ut ett visst verk eller en viss sorts bok ur bibliotekets bestånd? På vilka grunder?

Tack för din medverkan!

Vänliga hälsningar,

Sanna Barsk